

T.C.  
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TARİH ANA BİLİM DALI  
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

147422

OSMANLI DÖNEMİNDE KONYA  
EREĞLİSİ'NDE TASAVVUFÎ HAYAT,  
TEKKE VE ZÂVİYELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN  
Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

HAZIRLAYAN  
Hasan SAMURLU

KONYA, 2004

<b>KISALTMALAR</b> .....	3
<b>ÖNSÖZ</b> .....	4
<b>GİRİŞ</b> .....	5
<b>BİRİNCİ BÖLÜM</b> .....	7
<b>OSMANLI DÖNEMİ'NDE TASAVVUF VE TARİKATLAR</b> .....	7
<b>I. TASAVVUF VE TARİKATLAR</b> .....	7
<b>1. TASAVVUF</b> .....	7
<b>2. TARİKATLAR</b> .....	11
<b>a. Kalenderîlik</b> .....	12
<b>b. Haydarîlik</b> .....	14
<b>c. Bektaşîlik</b> .....	14
<b>d. Kadirîlik</b> .....	19
<b>e. Kâzerûnîlik</b> .....	20
<b>f. Halvetîlik</b> .....	22
<b>İKİNCİ BÖLÜM</b> .....	24
<b>OSMANLI DÖNEMİ'NDE EREĞLİ'DE TASAVVUFÎ HAYAT</b> .....	24
<b>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM</b> .....	29
<b>OSMANLI DÖNEMİ'NDE TEKKE VE ZÂVİYELER</b> .....	29
<b>1. TEKKE VE ZÂVİYELERİN İLK KURULUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ</b> .....	30
<b>2. OSMANLILAR'DA ZÂVİYELER</b> .....	32
<b>3. TEKKE VE ZÂVİYELERİN FONKSİYONLARI</b> .....	36
<b>DÖRDÜNCÜ BÖLÜM</b> .....	41
<b>OSMANLILAR DÖNEMİNDE EREĞLİ'DE TEKKE VE ZÂVİYELER</b> .....	41
<b>1. ABDAL İLYAS ZÂVİYESİ</b> .....	41
<b>a. Dede-i Kebir Abdal İlyas Zâviyesi</b> .....	41
<b>b. Bualı Abdal İlyas Zâviyesi</b> .....	43
<b>c. Boğaz Köyü Abdal İlyas Zâviyesi</b> .....	43
<b>2. CAHİ ZÂVİYESİ</b> .....	44

<b>3. HELVACI BABA ZÂVİYESİ .....</b>	<b>45</b>
<b>4. MEYDANBAŞI ZÂVİYESİ .....</b>	<b>46</b>
<b>5. ŞEYH ŞAHABEDDİN ZÂVİYESİ .....</b>	<b>47</b>
<b>6. AKKAYA ZÂVİYESİ .....</b>	<b>50</b>
<b>7. ŞEYH GÜNDİ DEDE TEKKESİ.....</b>	<b>52</b>
<b>8. HIZIR IŞIK VE YAKUB IŞIK ZÂVİYESİ .....</b>	<b>53</b>
<b>9. ŞEYH SALTUĞI ZÂVİYESİ .....</b>	<b>53</b>
<b>10. SARIYUM ZÂVİYESİ .....</b>	<b>54</b>
<b>11. ZÂVİYE-i SAĞİR.....</b>	<b>54</b>
<b>12. SARI MİNBER ZÂVİYESİ .....</b>	<b>55</b>
<b>13. ÇAT KARYESİ ZÂVİYESİ.....</b>	<b>55</b>
<b>14. ŞEYH YUSUF ZÂVİYESİ.....</b>	<b>55</b>
<b>a. Dede-i Kebir Şeyh Yusuf Zâviyesi.....</b>	<b>55</b>
<b>b. Boğaz Şeyh Yusuf Zâviyesi .....</b>	<b>57</b>
<b>c. Yunus Şeyh Yusuf Zâviyesi.....</b>	<b>57</b>
<b>15. EBÜDDERDÂ ZÂVİYESİ .....</b>	<b>57</b>
<b>SONUÇ .....</b>	<b>59</b>
<b>BİBLİYOGRAFYA .....</b>	<b>61</b>
<b>EKLER .....</b>	<b>73</b>
<b>DİZİN .....</b>	<b>76</b>

## KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geen eser.
a.g.m.	Adı geen makale.
a.g.md.	Adı geen madde.
a.g.y.	Adı geen yer.
a. yaz.	Aynı yazar.
bkz.	Bakınız.
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
CA	Cumhuriyet Arşivi.
CEV	Cevdet Evkaf.
Çev.	Çeviren.
Der:	Derleyenler.
Düz.	Düzenleyen.
Edt	Editör.
Hazl.	Hazırlayan.
HMH	Hattı Hümayun Tasnifi.
İA	İslâm Ansiklopedisi.
KŞS	Konya Şeriye Sicilleri.
KVS	Konya Vilâyeti Salnamesi.
MD	Mühimme Defteri.
Red.	Redaktör.
S.	Sayı.
s.	Sayfa.
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
VAD	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defteri.
VD	Vakıflar Dergisi.

## ÖNSÖZ

Tekkeler, sadece dinî tarihin veya dinî hayatın değil, sosyal tarihin de en önemli kurumlarından birisidir. Dinî amaçlarla kurulmasına rağmen sosyal, siyasî ve ekonomik alanda çok önemli hizmetler verdiği için bu kurumlara sırf dinsel kurumlar olarak bakmamak gerekir. Çünkü tekkeler, şehirleşmeden eğitime, iskândan sanata, sağlık merkezlerinden spor tesislerine varıncaya kadar Türk sosyal hayatının birçok yerinde etkili olan kurumlardır.

Bu çalışmada; Ereğli'deki tasavvufî hayat ile Ereğli'ye bağlı yerleşim yerlerinde bulunan tekke ve zâviyeler araştırılmıştır. Ereğli'nin tarihî geçmişi, tasavvufun burada ortaya çıkması, tekke ve zâviyeler ile ilgili bilgiler verildikten sonra Ereğli Zâviyeleri anlatılmıştır. Araştırmada ana kaynak olarak; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi bünyesindeki Hurufât Defterleri'ndeki kayıtlar kullanılmıştır. Bunun dışında, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan belgelerden de yararlanılmıştır.

Bu çalışmayı yapmam için teşvik eden, araştırma ve değerlendirme sırasında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen hocam Prof. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ'a burada teşekkürü bir borç bilirim.

Hasan SAMURLU

## GİRİŞ

Konya'nın güneydoğusunda, Orta Toroslar diğer adıyla Bulgar Dağı adı verilen<sup>1</sup> dağ sırasının kuzeybatısında 40° 31' doğu boylamı, 30° 37' kuzey enleminde<sup>2</sup> ve deniz seviyesinden 1038 m. yükseklikte kurulan<sup>3</sup> Ereğli hakkında en eski bilgiyi veren Strabon'a göre; eski çağdaki adı Kybistra'dır<sup>4</sup>.

Tarih boyunca Asur, Kimmer, Frig, Lidya, Pers İmparatorluğu, İskender Devleti, Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetlerinde kalan Ereğli, Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. Bizans İmparatorluğu'nun stratejik öneme sahip bir savunma şehri iken<sup>5</sup>, Araplar'ın Anadolu'ya yaptıkları akınlar sırasında Harun Reşid zamanında, 806 yılında fethedilen Ereğli, bir müddet sonra tekrar Bizans'ın egemenliğine girip, Selçuklular tarafından alınıncaya kadar Bizans şehri olarak kalmıştır.

Konya ve çevresi gibi 1079 yılında Selçuklu egemenliğine giren Ereğli<sup>6</sup>, Haçlı seferlerinin güzergâhı üzerinde olduğundan epeyce tahrip oldu. Bu savaşlar sırasında Selçuklu hükümdarı I. Kılıçarslan, Danişmend Gazi ve Emir Hasan ile birlikte Haçlılar'a karşı savaşmışlardır. Bu savaşlar sırasında şöhrete kavuşan Emir Hasan adına buralarda türbe, zâviye ve ziyaret yerleri açılmıştır<sup>7</sup>. Bu malûmat; Ereğli'de daha Selçuklular döneminde açılan zâviyeler hakkındaki bilgilerin temelini oluşturmaktadır.

<sup>1</sup> KVS, 1304, s. 99; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü'l-Alâm* adlı eserinde bu dağ silsilesine "Boğa Dağı" da demektir. Bkz. C. II, Ankara 1996, s. 838.

<sup>2</sup> KVS, 1317, s. 169.

<sup>3</sup> Şemseddin Sâmî, "Ereğli", *Kâmûsü'l-Alâm*, II, Ankara 1996, s. 838.

<sup>4</sup> Ferruh SENAN, *Tarihte ve Coğrafyada Konya Ereğlisi*, İstanbul 1961, s. 80.

<sup>5</sup> Metin TUNCEL, "Ereğli", *TDVİD*, XI, İstanbul 1995, s. 291.

<sup>6</sup> Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997, s. 1-2.

<sup>7</sup> İbrahim Hakkı KONYALI, *Abideleri ve Kitâbeleri İle Ereğli Tarihi*, (Kısaltma: *Ereğli Tarihi*), İstanbul 1970, s. 118.

Ereğli, 1276 yılında Karamanoğulları Beyliği'nin kontrolüne geçmiştir<sup>8</sup>. Yıldırım Bayezid zamanında ilk kez Osmanlı hâkimiyetine giren Ereğli, kısa bir süre sonra tekrar Karamanoğulları'na bağlanmıştır. Osmanlılar tarafından sınırları içine alınması ise; Fatih döneminde 1467 yılında olmuştur<sup>9</sup>. Fatih'in veziri Rum Mehmed Paşa, Karaman'ı aldıktan sonra, Ereğli'ye ulaşmış ve bu şehri harap etmek istemiştir. Ancak Ereğli halkının kendisine; bu şehrin Allah Resulü'nün vakfı olduğunu, harap ettiği zaman günah işlemiş olacağını kıyamette Allah'ın Resulü'ne ne cevap vereceğini söyleyince, bu sözleri söyleyenleri öldürtmüştür<sup>10</sup>.

Osmanlı idarî teşkilâtında Karaman eyaletinin Konya sancağına bağlı bir kaza olan Ereğli, yol kavşakları üzerinde bulunması, menzil ve konak yeri olması nedeniyle hızla gelişmiştir<sup>11</sup>. 1832 yılında Kavalalı İbrahim Paşa tarafından alınmış; fakat onun buradaki hâkimiyeti uzun sürmemiş, Kütahya Antlaşması ile Ereğli tekrar Osmanlılar'a bağlanmış, Karaman eyaletinin kazası olarak idarî statüsünü sürdürmüştür. XX. yüzyılın başlarından itibaren Haydarpaşa-Bağdat demiryolu üzerinde bir istasyon olarak ulaşımındaki önemini devam ettirmiş<sup>12</sup>; bunun sonucu ekonomik yönden önemli denebilecek gelişme olmuş, Anadolu'da dikkat çeken bir konuma ulaşmıştır.

---

<sup>8</sup> Aynı yer.

<sup>9</sup> Nişancı Mehmed Paşa, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, (Hazl: İ. H. KONYALI), İstanbul 1947, s. 356.

<sup>10</sup> Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (Düz: N. ATŞIZ), İstanbul 1947, s. 218.

<sup>11</sup> Besim DARKOT, "Ereğli", *İA*, IV, İstanbul 1988, s. 309.

<sup>12</sup> TUNCEL, *a.g.md.*, s. 292.

# BİRİNCİ BÖLÜM

## OSMANLI DÖNEMİ'NDE TASAVVUF VE TARİKATLAR

### I. TASAVVUF VE TARİKATLAR

#### 1. TASAVVUF

Günümüzde tasavvuf olarak adlandırılan düşünce sistemi, Münbit Hilâl adı verilen Mısır, Suriye ve Irak gibi eski mistik din ve kültürlerin izlerini taşıyan ülkelerde ortaya çıkan bir düşünce ve inanış sistemi olup; “*yün elbise giymek*” anlamına gelmektedir<sup>13</sup>. Tasavvufun ortaya çıkması insanlık tarihi kadar eskidir. Mistik düşünce, ilâhî dinlere mensup kişilerin ilgi duyduğu bir konu olduğu kadar, beşerî dinlere inananların da ilgisini çeken bir alan olmuştur<sup>14</sup>. İslâm tarihinde bu hareketin başlangıcı, ilk zahitler arasından çıkan ve zühhâd, kurrâ gibi çeşitli adlarla anılan birtakım grupların faaliyetleri olarak ortaya çıkmıştır.

Tasavvufun pek çok tanımı vardır. Büyük mutasavvıf Cüneyd-i Bağdadî, tasavvufu; Hakk'ın seni senden öldürmesi ve kendisiyle yaşatması, yani insanın nefsinin yok etmesi ve yalnız Hakk'ın iradesiyle hareket etmesi olarak tanımlar. Yine Cüneyd-i Bağdadî bir soruya; Allah ile yaşamaktır, diye cevap vererek tasavvufu açıklamıştır. Şiblî; “*Kur'ân'ın nasihatleri, kalbi Allah ile beraber olan ve göz açıp kapayıncaya kadar da olsa Allah'tan gafil olmayanlar içindir. Yani endişesiz Allah ile olmaktır.*” şeklinde tasavvufu tarif etmiştir<sup>15</sup>. Ma'ruf-i Kerhî ise tasavvufu şu şekilde tarif

<sup>13</sup> Louis MASSIGNON, “Tasavvuf”, *İA*, XII/ I, İstanbul 1974, s. 26; Mustafa KARA, “Osmanlılar'da Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1996, s. 171.

<sup>14</sup> Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Ahîliğin Konya'da Kuruluşu ve Tasavvufa Getirdiği Yeni Boyut”, *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2004, s. 53.

<sup>15</sup> Mehmet Zeki PAKALIN, “Tasavvuf”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1993, s. 413.



etmektedir; “*Tasavvuf, hakikatleri elde etmek ve insanların elinde bulunanlardan ümidi kesmektir*”<sup>16</sup>. Ahmet Yaşar Ocak’a göre tasavvuf; “*İslâm dininin tevhit diye nitelenen, Allah’ın ortak kabul etmez tekliğini açıkça vurgulamak suretiyle yaratana yaratılandan ayırarak ortaya koyduğu yaratan-yaratılan ayrımını, yaratılanın yaratanın tecellisinden ibaret olduğunu varsayarak izale etmeye çalışan bir mistik felsefedir*”<sup>17</sup>. Tasavvuf insan merkezli bir yaşam tarzı olarak; geliştirdiği yeni tekniklerle insanların eğitimini konu edinir. Halkın ahlâkî yapısına kaynaklık ederek onları olgunlaştıran ince bir zevk, etkileyici edeptir<sup>18</sup>.

İlk mutasavvıflar<sup>19</sup> köken olarak Mısır, Suriye ve Irak gibi ülkelerdendir. Mutasavvıfların büyük bir kısmı, aralarında Arap olanlar da bulunmakla birlikte, gayri Arap hatta bir kaç nesil önceden Hristiyanlık, Zerdüştlük ve Manihaizm gibi dinlere inanan, sosyo-ekonomik bakımdan orta seviyeli, genellikle esnaf ailelerinden gelmekteydiler. Bu durum, tasavvufun hangi sosyal ortamlarda ortaya çıktığını göstermektedir. Buna göre; İslâmî tasavvuf düşüncesinin kaynağı; İslâm öncesi mistik kültürlerin varisi olan ve Mevâlî adı verilen Arap olmayan tabaka ile eski Mezopotamya topraklarında yerleşen ve bu tabakayla temasa geçen Arap kökenli Müslümanlar’dır<sup>20</sup>. Yani tasavvuf, İslâm’ın içinden doğan bir düşünce tarzı olmaktan ziyade, Emevî ve Abbasî toprakları üzerinde bulunan Budizm, Manihaizm dinleriyle, eski İran ve Hint kültürleri, Helenistik dönemin felsefî etkileri, köklü Hristiyan ve Yahudi mistik

---

<sup>16</sup> KARA, a.g.y.

<sup>17</sup> Ahmet Yaşar OCAK, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, (15. –17. Yüzyıllar)*, (Kısaltma: *Zındıklar*), İstanbul 2003, s. 120.

<sup>18</sup> Hür Mahmut YÜCER, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 67.

<sup>19</sup> Mutasavvıf terimi, kendine mahsus bir tasavvuf görüşü ortaya koyup mistik hayatı ona göre yaşayan, bu konuda kendi tasavvufî tecrübesini anlatan eserleri bulunanları ifade eder. Buna göre; Sülemî, Mevlânâ, Muhyiddin Arabî gibi kişiler mutasavvıftır.

<sup>20</sup> Ahmet Yaşar OCAK, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, (Kısaltma: *Türkler*), İstanbul 2002, s. 165.

gelenekleri ile eski Türk Şamanist geleneklerinin birleşmesi ile oluşmuş bir sentezdir<sup>21</sup>. Tasavvuf hareketinin ilk temsilcileri olarak; aynı zamanda ilk kez sofi lakabını da kullanan Ebu Haşim es-Sufî, İbrahim bin Edhem, Ma'ruf-i Kerhî, Mısırlı Zünnûn, Bayezid-i Bistamî, Cüneyd-i Bağdadî ve Hallac-ı Mansur gibi kişiler görülmektedir<sup>22</sup>.

İslâm hukuku ve kelâm gibi bilim dalları genişleyip, tedricî bir şekilde ulema sınıfı oluşmaya başlayınca; geniş halk kitlelerine cazip gelen bir kurum haline dönüşmeye başlayan<sup>23</sup> tasavvuf, Haricilik'e ve onun doğurduğu siyasî tartışmalara şiddetli bir tepki olarak ortaya çıkan inzivaya çekilme inancından güç alarak etkisini artırdı<sup>24</sup>. Tasavvuf düşüncesinin ortaya çıkmasından önce İslâmiyet daha ziyade kentsel bir nitelik taşımaktaydı. Tasavvuf düşüncesinin ortaya çıkardığı sofilik, yüksek İslâm kültürünün yapısında önemli bazı değişikliklere yol açtı. Bunlardan en önemlisi maddî sevginin yerini manevî bir sevgiyle doldurmuş olmasıdır<sup>25</sup>.

Emevî Devleti'nin, halifelik sorunu nedeniyle, Hz. Peygamber'in soyuna karşı, gösterdiği ihtilâf ve uyguladığı baskılar sebebiyle, devletin son zamanlarına doğru Seyyidlik (Siyâdet) kurumu oluştu. Seyyid, Hz. Peygamber'in soyundan gelenler için kullanılan bir tabir olup, seyyidlik kurumunun tasavvuf çevreleri ve tarikatlarla ilgisi olduğu kadar, yarı göçebe hayatın yaşandığı yerlerdeki sosyal yapı ile de çok yakın ilgisi bulunmaktaydı. Tarikatların ortaya çıkmasıyla birlikte şeyhlik kurumu, seyyidlik kurumuyla paralel olarak gelişmeye başladı. Bu sırada hemen hemen bütün ileri gelen tarikat pirleri ve şeyhleri mutlaka seyyidlik kavramıyla bağlantılı oldular. Orta ve Doğu

<sup>21</sup> MASSIGNON, *a.g.md.*, s. 30; PAKALIN, *a.g.e.*, s. 417.

<sup>22</sup> OCAK, *a.g.e.*, 165.

<sup>23</sup> Fazlur RAHMAN, *İslâm*, Ankara 1996, s. 184.

<sup>24</sup> *A.g.e.*, s. 180.

<sup>25</sup> William MCNEILL, *Dünya Tarihi*, (Çev: Alâaddin ŞENEL), Ankara 2003, s. 382.

Anadolu'da Sünnî veya Alevî aşiretlerin başında bulunan şeyhlerin hemen hepsi aynı zamanda seyyid idiler<sup>26</sup>.

Bu şekilde sosyal ve dinî bir durumun yaşandığı XI. yüzyıldan itibaren, Orta Doğu'daki İslâm topraklarında belli bir teşkilâta göre düzenlenmiş bir takım sofi<sup>27</sup> oluşumlar ortaya çıkmaya başladı<sup>28</sup>. Bunlar, kısa zamanda zâviye, hânkah ve benzeri terimlerle adlandırılan kurumları geliştirip İslâm dünyasının her tarafına yayarak, İslâm dininin zahirî bilgisini üreten medreselere paralel olarak Bâtınî cephesine dair bilgi ve yorumlar üretmeye başladılar<sup>29</sup>. Şeyh ve pir gibi isimler verilen İslâm mutasavvıf ve düşünürlerinin otoriteleri yönetimindeki bu mistik oluşumlara tarikat ya da taife adı verildi.

Tarikatlar, tasavvufî hayatla ilgili kurumlardır. Tasavvufî düşünce sisteminin kurumlarından maksat tekkeler ve tarikatlardır. Tarikatlar ve bunların mensupları tarafından açılan tekkeler, tasavvuf mektepleri olarak düşünülmelidir. Tasavvuf olgusunun tarikatlar şeklinde kurumlaşması, İslâm felsefesine derin düşünce boyutları katan teorik tasavvufun sonunu hazırlayarak, İslâm dünyasında tarikat hâkimiyetinin başlamasına neden olmuştur.

Sürekli, yaygın ve kurumsal niteliğe sahip, tarikat olma özelliği kazanmış ilk tasavvufî oluşumlar XII. yüzyılda ortaya çıktı. Yine aynı yüzyıldan itibaren Anadolu'da görülmeye başladı<sup>30</sup>. Bunlardan Ahmed Yesevî'nin kurduğu Yeseviyye Tarikatı, Orta Asya'da daha çok Türkler arasında, Ahmed Rifâî'nin kurduğu Rifâiyye Tarikatı Orta

<sup>26</sup> Ahmet Yaşar OCAK, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, I, (Edt: Ekmeleddin İHSANOĞLU), İstanbul 1999, s. 119.

<sup>27</sup> Sofî terimi; tasavvufun yalnızca pratiğini yaşayan; ama eseri olsa dahi kendi tasavvuf görüşü bulunmayanları ifade eder. OCAK, *Türkler*, s. 160.

<sup>28</sup> KÜÇÜKDAĞ, *a.g.m.*, s. 53.

<sup>29</sup> OCAK, *Zındıklar*, s. 122.

<sup>30</sup> KÜÇÜKDAĞ, *a.g.m.*, s. 53.

Doğu'da, Araplar arasında, Abdülkâdir-i Geylânî'nin kurduğu Kâdiriyye Tarikatı ise, Irak başta olmak üzere İslâm dünyasının hemen her tarafına yayıldı<sup>31</sup>. Bu tarikatlardan, Osmanlı toplumunda etkili olanlar aşağıda kısaca ele alınacaktır.

## 2. TARİKATLAR

Tarikat; yol, hal ve şân anlamalarına gelen bir kelime olup, tasavvuf düşüncesinin sistemli bir hale dönüşmesinden sonra meydana gelen giyim, zikir tarzı ve düşünce ayrıntıları ile farklı özellikler gösteren sofi kuruluşlarına verilen isimdir<sup>32</sup>. Tasavvuf terimi olarak tarikat; sofiyi Allah'a kavuşturan yol anlamına gelmektedir<sup>33</sup>.

Müslümanlar'ın, İslâm'ın öngördüğü züht ve takvadan uzaklaşmaya başlanması ile İslâmî inanca uygun yaşamak için tasavvufa yönelen kişiler etrafında büyük kalabalıklar oluştu. Türkler'in İslâmiyet'i kabul etmeleri ile tasavvuf, Türkler arasında da hızla yayıldı. Anadolu'da, fethinden kısa bir süre sonra Horasan ve Türkistan'dan gelen sofilerin öncülüğünde tasavvuf düşüncesi toplumun vazgeçilmez bir unsuru haline geldi. Moğol istilâsının başlaması ile sofilerin göçü daha da arttı<sup>34</sup>. Ortaya çıkan karışık dönem, tarikatların faaliyetleri için uygun bir ortam oluşturmuş olduğundan baba lâkaplı şeyhler, Türk toplumunda sosyal düzenin korunmasını sağladılar<sup>35</sup>. XIII. yüzyıldan itibaren köyleri de nüfuzları altına alarak, buralarda tarikat usul ve âdetlerini yaydılar. Bu kurumlar, insanlar arasında kuvvetli bir manevî birliktelik kazandırdılar<sup>36</sup>.

<sup>31</sup> Nihat AZAMAT, "Kâdiriyye", *TDVİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 131.

<sup>32</sup> M. Zeki PAKALIN, "Tarikat", *a.g.e.*, III, s. 404.

<sup>33</sup> Louis MASSIGNON, "Tarikat", *İA*, XII/ I, İstanbul 1979, s. 1.

<sup>34</sup> Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Osmanlı Döneminde Konya'nın Tasavvufî Hayatına Kısa Bir Bakış", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2004, s. 135.

<sup>35</sup> Mustafa AKDAĞ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, II, Ankara 1999, s. 10.

<sup>36</sup> A. yaz., *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, I, Ankara 1999, s. 24.

Osmanlı Devleti'nin ilk kurulduğu yıllardan XVI. yüzyıla kadar, Batı Anadolu ve Rumeli'de çok sayıda tekke ve zâviye yapılmasıyla tarikatların ülke çapında yayılması kolaylaştı. Osmanlılar, ilk zamanlar Batınî tarikatları bile koruyup desteklerken, XVI. yüzyıldan itibaren bu siyasetten vazgeçerek kültür seviyesi yüksek olan Kadirîlik, Nakşbendîlik, Mevlevîlik gibi Sünnî tarikatları destekledi. II. Mahmud döneminde yeni bir düzenlemeye tâbi tutulan tarikatlara, II. Abdülhamid benimsediği İslâmî siyaseti nedeniyle, tekrar önem verdi<sup>37</sup>. Tarikatlar, 1925 yılında kaldırılıncaya kadar faaliyetlerini sürdürdüler.

#### **a. Kalenderîlik**

Kalender kelimesi, Farsça'da; "*dünya ile alâkayı kesmiş, Allah yoluna dönmüş, kayıtsız, rint derviş*" anlamına gelmektedir<sup>38</sup>. Kalenderîlik, ilk olarak Orta Asya ve İran'da ortaya çıktı. XII. ve XIII. yüzyıllarda Orta Doğu'da Moğol istilâsı sonucu yaşanan siyasî ve sosyal olayların da etkisiyle özellikle gençler arasında büyük ilgi görerek tarikat olarak teşkilâtlandı ve hızla yayıldı. İlk teşkilâtlanmayı gerçekleştiren kişi İran'ın Sâve şehrinde dünyaya gelen ve Mısır'ın Dimyat şehrinde vefat eden Şeyh Cemâleddin Sâvî'dir<sup>39</sup>. Şeyh Osman-ı Rûmî adında Sünnî bir şeyhe intisap eden Cemâleddin Sâvî, böylece tasavvuf yoluna girdi. Moğol istilâsı sırasında Şam'a gelerek, Celâl-i Dergezîni adında yarı çıplak dolaşan birisiyle dostluk kurarak açtığı zâviyede onun gibi yaşamaya başladı. Bu yaşantısı sebebiyle halktan tepki görünce Dimyat'a gitmek zorunda kaldı. Kendisine mürit olan bir kadının yaptırdığı zâviyede altı yıl yaşadıkdan sonra 1232 / 1233 yılında orada öldü<sup>40</sup>.

<sup>37</sup> KÜÇÜKDAĞ, *a.g.m.*, s. 135–136; MASSIGNON, *a.g.md.*, s. 2.

<sup>38</sup> M. Zeki PAKALIN, "Kalenderiyye", *a.g.e.*, II, s. 148.

<sup>39</sup> OCAK, *a.g.e.*, s. 134.

<sup>40</sup> Tahsin YAZICI, "Cemâleddin-i Sâvî", *TDVİA*, VII, İstanbul 1993, s. 314.

Ölümünden sonra kendisinin halifelerinden birisi olan Ebû Bekr-i Niksârî Konya'ya gidip, burada bir zâviye kurarak müritleriyle birlikte yaşamaya başladı. Bu zat Konya'da Mevlânâ ve Mevlevîler'den de itibar gördü. Kalenderîler'in Anadolu'ya ilk gelişlerinin ne zaman olduğu bilinmemektedir. Bu konuda bilinen gerçek şudur ki; Yesevîlik, Haydarîlik, Vefâîlik gibi tarikatlar aracılığıyla Anadolu'ya giren Kalenderîlik bu coğrafyada çok etkili oldu. Özellikle XIV. yüzyılda Osmanlı topraklarında Rum Abdalları<sup>41</sup> adıyla tanınan Kalenderî dervişleri, İran'da Şah Nimetullah (1431) tarafından kurulan Nimetullahîlik Tarikatı'na büyük ölçüde damgasını vurdu. Kısa bir zaman içerisinde Azerbaycan'dan Hindistan taraflarına doğru yayıldı. Kalenderîliğin, Anadolu'daki faaliyetleri Selçuklular devrinde başladı<sup>42</sup>. Baba ve abdal gibi unvanları kullanan Kalenderî dervişleri, Osmanlı topraklarına girip, fetih hareketlerine katıldılar. Osmanlılar da Kalenderî dervişlerinin bu yardımlarına karşılık kendilerine devlet sınırları içerisinde zâviye kurma hakkı tanıdı. Daha sonraki yıllarda İstanbul'un fethine de katılan Kalenderî dervişlerine, fetihden sonra Şehzadebaşı'ndaki Hristos Akataleptos Manastırı sultan tarafından zâviye olarak verildi. Şeyh Bedreddin isyanı sırasındaki davranışları nedeniyle uğradıkları takibat dışında, II. Bayezid devrine kadar merkezî yönetimle aralarında hiçbir problem olmadı. Ancak, Arnavutluk'a yapılan sefer sırasında sultana düzenlenen suikast girişiminden Otman Baba dervişleri sorumlu tutulunca<sup>43</sup>, bazıları idam edildi. İdam edilmeyen Kalenderî dervişleri ise Anadolu'ya sürgün edildiler<sup>44</sup>. Sürgün cezası sonucunda Anadolu'ya gelen Kalenderîler, Safevî propagandalarının da etkisi ile Osmanlılar'a karşı iş birliği yaptılar. Bu durum, Osmanlılar'ın Kalenderîler'e karşı yanlış bir siyaset yürüttüklerini göstermektedir. A.

<sup>41</sup> Abdal konusu Ereğli kısmında ele alınacağından burada bilgi vermiyoruz.

<sup>42</sup> KÜÇÜKDAĞ, *a.g.m.*, s. 137.

<sup>43</sup> M. Fuad KÖPRÜLÜ, "Bektaş", *İA*, II, İstanbul 1961, s. 462.

<sup>44</sup> Nihat AZAMAT, "Kalenderiyye", *TDVİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 255.

Yaşar Ocak'ın tespitine göre, Kalenderîlik Tarikatı'nın, Osmanlı topraklarında gösterdiği en önemli gelişme, XV. yüzyılın sonlarına doğru Haydarîlik Tarikatı vasıtasıyla Bektaşîliği ortaya çıkarmış olmasıdır<sup>45</sup>.

### **b. Haydarîlik**

Kutbüddin Haydar tarafından kurulan Haydarîliğin, müntesipleri genellikle kalendermeşrep kişilerdir. Bu eğilimdeki dervişlerin bir kısmının Cemâleddin Sâvî'ye bağlanarak Kalenderîlik tarikatını kurdukları yukarıda belirtilmişti. Aynı yolda olan ve Horasan civarında yaşayan dervişler ise, Haydarîye Tarikatı'nı kurdular. Kutbüddin Haydar ve kendisine bağlı dervişler, vücutlarının çeşitli yerlerine demir halkalar takan, yersiz yurtsuz gezgin dervişlerdir. Bunlar yalınayak dolaşırlar, sırtlarına keçeden yapılmış bol bir elbise giyerler, başlarına da yine keçeden yapılmış külâh takarlardı. XV. yüzyıldan sonra Haydarîler'in, kendilerine benzeyen diğer tasavvufî gruplarla birlikte Anadolu'daki sosyal hayattan silindiğini ve birtakım geleneklerinin Bektaşîlik Tarikatı içerisinde devam ettiği bilinmektedir. Haydarî dervişleri zamanlarının büyük bir kısmını seyahatle geçirdiklerinden tekke ve zâviyeleri bulunmamakta idi<sup>46</sup>.

### **c. Bektaşîlik**

Baba İlyas'ın Babaî ayaklanması ile başlattığı düşünceler, oğlu Muhlis Paşa ve diğer halifelerinin faaliyetleri sonucunda Orta ve Batı Anadolu'daki Türkmenler arasında yayılma imkânı buldu. Baba İlyas'ın etkisiyle, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Abdalân-ı Rum zümresi ve Haydarîlik Tarikatı birlikte Bektaşîlik Tarikatı'nı

---

<sup>45</sup> OCAK, *a.g.e.*, s. 135.

<sup>46</sup> Tahsin YAZICI, "Haydariyye", *TDVİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 35–36.



ortaya çıkardı<sup>47</sup>. Bu tarikat, esas olarak; Hacı Bektaş-ı Veli gelenekleriyle Babaîlik, Kalenderîlik ve Ahîlik'ten birçok unsuru alarak ortaya çıkmıştır<sup>48</sup>.

Bektaşîliğin ortaya çıkmasında, XIII. yüzyıl Anadolu'sunun siyasi, sosyal ve dinî durumu, yani Babaî hareketi ile sıkı bağlantılı olduğu yapılan araştırmalarda açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Kendilerini “*Baba İlyas Müridi*” olarak adlandıran Rum Abdalları üzerlerinde Hacı Bektaş geleneğinin büyük etkisi bulunmaktaydı<sup>49</sup>. 1209'da Nişabur'da doğan Hacı Bektaş<sup>50</sup>, kardeşi Menteş ile birlikte Anadolu'ya yerleşip fikirlerini yaymaya başlamıştır<sup>51</sup>.

Erken dönem Osmanlı tarihçilerinden Oruç Bey'e göre; Osmanlılar ile Bektaşîler arasındaki ilişki şu şekilde başlar: Orhan Gazi'nin padişah olmasından sonra kardeşi Ali (Alâeddin) Paşa, beylerbeylik görevini bırakıp dervişlik yolunu seçmiştir. Kardeşi Orhan Gazi'ye bir nasihatte bulunarak askerlerin kızıl börk giymesini istemiştir. Bu teklifi kabul eden Orhan Gazi, Amasya'da bulunan Horasanlı Hacı Bektaş'tan izin alarak askerlerine börk giydirmiştir<sup>52</sup>. Ancak Oruç Bey'in eserinde dikkati çeken bir diğer bilgi, Hacı Bektaş'ın Sulucakarahöyük'te değil de Amasya'da olduğuna dairdir. Amasya'nın Çat köyünde zâviye açan Baba İlyas ile 1271 yılında ölen Hacı Bektaş arasındaki ilişkinin etkisi ile söylenmiş olmalıdır. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman

<sup>47</sup> OCAK, *a.g.e.*, s. 135; a. yaz., “Baba İlyas”, *TDVİA*, IV, İstanbul 1991, s. 368.

<sup>48</sup> KÜÇÜKDAĞ, *a.g.m.*, s. 139–140.

<sup>49</sup> Ahmet Yaşar OCAK, “Bektaşîlik”, *TDVİA*, V, İstanbul 1992, s. 373.

<sup>50</sup> Muammer GÜL– Attila BAYRAM– Oğuzhan HAKKOYMAZ, *Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo–Politik Yapısı*, Konya 2003, s. 269.

<sup>51</sup> Hüseyin VASSÂF, *Sefîne-i Evliyâ*, I, (Çev: Mehmet AKKUŞ– Ali YILMAZ), İstanbul 1990, s. 395; Mehmet ÖNDER, *Anadolu'yu Aydınlatanlar*, Ankara 1998, s. 30–31.

<sup>52</sup> Oruç Beğ, *Tarih*, (Hazl: N. ATSIZ), Tercüman 1001 Temel Eser, (Basım yeri ve tarihi yok), s. 34.



Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebalı ile Hacı Bektaş arasındaki ilişkiler, Osmanlılar'la Bektaşîler arasındaki ilişkiler açısından önemli unsurlardır<sup>53</sup>.

Bektaşî Tarikatı'nın doğmasında ve XIV. yüzyılda Rum Abdalları arasında Hacı Bektaş inancının yayılmasında etkili olan kişi Abdal Musa'dır<sup>54</sup>. Azerbaycan'ın Hoy şehrinde olan<sup>55</sup> Abdal Musa, Bursa fethedilmeden önce Buhara'dan Anadolu'ya gelen kırk abdalın biri olup, Âşıkpaşazâde kendisinden Bektaşî diye söz etmektedir<sup>56</sup>. Bazı Osmanlı tarihçileri kendisinin Orhan Bey'le birlikte Bursa'nın fethinde hazır olduğunu belirtmektedirler<sup>57</sup>. Abdal Musa, XIV. yüzyıl ortalarında kurulan Kâfi Baba Tekkesi kitabesinde, tarikatın ikinci kurucusu olarak zikredilmektedir ki bu tekke, Bektaşîliğin dört dergâhından biri olarak kabul edilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Bektaşîliğin önem kazanması, XIV. yüzyıldan itibaren, özellikle de Yeniçeri Ocağı'nın kurulması ile gerçekleşecektir<sup>58</sup>. Fakat burada şunu belirtmek gerekir ki, Hacı Bektaş'ın Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasındaki rolüne dair ileri sürülen iddiaların hemen hiçbirinin tarihî temeli yoktur<sup>59</sup>. XIV. yüzyıldan itibaren uçlarda bulunan gaziler arasında Hacı Bektaş an'aneleri hızla gelişip yayıldı. Bu yayılma ve genişlemedeki en önemli faktör, Babaî hareketinin en güçlü temsilcilerinden biri olan Hacı Bektaş'ın şu anda Hacıbektaş olarak bilinen Sulucakarahöyük'teki zâviyesiydi. XV. yüzyılda yeniçeriler tarafından benimsenen Bektaşîlik, tarikatı ve Hacı Bektaş kültü, XVI. yüzyıldan itibaren Hacı Bektaş-ı Velî'nin yeniçerilerin piri kabul edilmesiyle sonuçlandı. Bu yüzyıldan itibaren bir Bektaşî şeyhi sürekli olarak ocakta

<sup>53</sup> MÉLIKOFF, "İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni", *Osmanlı Beyliği, (1300–1389)*, (Edt: Elizabeth A. ZACHARIADOU), İstanbul 1997, s. 156.

<sup>54</sup> Ahmet Yaşar OCAK, *Babailer İsyanı, (Kısaltma: Babailer)*, İstanbul 2000, s. 209.

<sup>55</sup> Orhan F. KÖPRÜLÜ, "Abdal Mûsâ", *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 64.

<sup>56</sup> Âşıkpaşoğlu, *a.g.e.*, s. 238.

<sup>57</sup> Bu tarihçiler için bakınız: O. KÖPRÜLÜ, *a.g.md.*, s. 64.

<sup>58</sup> Halil İNALCIK, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ*, (Çev: Ruşen SEZER), İstanbul 2003, s. 202.

<sup>59</sup> M. Fuad KÖPRÜLÜ, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul 1981, s. 170–171.

ikamet etti. Bektaşîlik ile Yeniçeri Ocağı o kadar birbirine yakınlaştı ki, bir kişi şeyh olunca İstanbul'daki yeniçeri kışlasına gidip, tacını yeniçeri ağası elinden takmaya başladı<sup>60</sup>. Devlet, Bektaşîliği resmî tarikat olarak kabul etti<sup>61</sup>. Bektaşîlik'in Osmanlı Devleti'nin yönetim çevrelerinde büyük yer ve öneme sahip, ağırlığını hissettiren bir tarikat olmasında; Bektaşî dervişlerinin Türk kültürünün yayılması için gösterdikleri çabalar<sup>62</sup>, Anadolu'da bulunan diğer tarikatların Bektaşîlik aracılığıyla kontrol altına alınmak istenmesi<sup>63</sup>, Osmanlı devlet adamlarının göçebeleri Sünnîliğe yöneltmek istemeleri<sup>64</sup> gibi sebepler etkili olduğundan, destek verdiler<sup>65</sup>. Bektaşîlik, zamanla Balkanlar, Doğu ve Güney Anadolu'daki halk arasında da yayıldı. Geniş bir coğrafyada yaşayan Türk halkı arasında bu kadar yayılmasının nedeni ise; Bektaşî dervişlerinin halkın içinden doğup, sade ve basit bir hayat yaşamaları olmalıdır<sup>66</sup>.

Safevî Tarikatı, Sünnî bir tarikat olup, Şeyh Safiyüddin tarafından kuruldu<sup>67</sup>. Hoca Ali zamanında Şiiliğe dönüşen bu tarikat, XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarında hızla yayılmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin sıkıntılara sokacak faaliyetlerde bulunan tarikatın propagandacıları Anadolu'nun geniş bir kesiminde etkili olmuşlar<sup>68</sup>, Anadolu'nun ortasına kadar birçok yerleşim yeri bu propagandalardan etkilenmiştir<sup>69</sup>.

<sup>60</sup> İNALCIK, *a.g.e.*, s. 202.

<sup>61</sup> YÜCER, *a.g.e.*, s. 636; GÜL–BAYRAM – HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s. 270.

<sup>62</sup> Taha AKYOL, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul 1999, s. 14.

<sup>63</sup> Mustafa ARMAĞAN, *Osmanlı İnsanlığının Son Adası*, İstanbul 2003, s. 168.

<sup>64</sup> Suraiya FAROQHI, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (Kısaltma: *Osmanlı Kültürü* ), (Çev: Elif KILIÇ), İstanbul 2002, s. 28.

<sup>65</sup> MÊLİKOFF, *a.g.m.*, s. 156; F. KÖPRÜLÜ, *a.g.md.*, s. 461.

<sup>66</sup> PAKALIN, "Bektaşî", *a.g.e.*, s. 198.

<sup>67</sup> Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Osmanlı Devleti'nin Şah İsmail'in Anadolu'yu Şiileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri", *Osmanlı*, I (Edt: Güler EREN), Ankara 1999, s. 269.

<sup>68</sup> Cemal KAFADAR, "İki Cihân Âresinde", *Cogito*, S. 19, İstanbul 1999, s. 43.

<sup>69</sup> GÜL – BAYRAM – HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s. 290–291.

Anadolu’da Safevî propagandaları başladığında, Osmanlı padişahı olan II. Bayezid, Sünnîliğin koruyucusu olarak ortaya çıkarak<sup>70</sup> Anadolu’da bulunan Bektaşîler’i Safevî propagandasından korumak ve Bektaşîler’in, Osmanlı Devleti tarafında yer almalarını sağlamak amacıyla, Dimetoka’da bulunan Balım Sultan’ı 1501 yılında Hacı Bektaş Zâviyesi’nin başına getirdi<sup>71</sup>. Böylece ilk kez bir Bektaşî dervişi, Osmanlı Devleti tarafından şeyh olarak atanmış oluyordu<sup>72</sup>. Safevî tehdidinin etkileri çok fazla hissedildiğinden alınan tedbirler sadece bu tarikatı desteklemekle kalmayıp, II. Bayezid “*sâhib-i velâyet*” unvanı ile birlikte “*Veli*” ve “*Soft*” gibi unvanları kullanmaya başladı<sup>73</sup>. Kendisinden sonra gelen padişahlar da bu gibi unvanları kullanmaya devam ettiler.

Bektaşîler arasında tarikatın ikinci piri olarak kabul edilen Balım Sultan’ın tarikatın başına geçmesiyle, Bektaşîliğin ikinci devresi başlamış oldu<sup>74</sup>. Araştırmacılar, bu ikinci devre hakkında değişik görüşlere sahipler. Bazı araştırmacılar, Balım Sultan’ın tarikatın başına atanmasından sonra, Bektaşîliğin gayri Sünnî bir hüviyete kavuştuğu görüşündedir<sup>75</sup>. Bir takım araştırmacılar ise; bu görüşe katılmamaktadır<sup>76</sup>. II. Bayezid’in Bektaşîlik’e desteğinin ardında göçebe Türkmenler’i Sünnî İslâm’a yöneltmek isteğinin olduğu bilinmektedir<sup>77</sup>. Ancak gelişmelerin onun isteği doğrultusunda olmadığına bakılırsa Bektaşîlik Balım Sultan’dan sonra gayri Sünnî bir niteliğe kavuştuğu tezinin kabul edilmesi gerekir.

<sup>70</sup> Feridun EMECEN, “Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti”, *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 511.

<sup>71</sup> Baha TANMAN, “Hacı Bektâş-ı Veli Külliyesi”, *TDVİA*, XIV, İstanbul 1996, s. 460.

<sup>72</sup> Ahmet Yaşar OCAK, “Balım Sultan”, *TDVİA*, V, İstanbul 1992, s. 18.

<sup>73</sup> Halil İNALCIK, “Osmanlı Tarihi En Çok Saptırılmış ve Tek Yanlı Yorumlanmış Tarihtir”, (Edt: Vedat ÇORLU), *Cogito*, S. 19, İstanbul 1999, s. 36.

<sup>74</sup> Mustafa EKİNCİ, *Anadolu Aleviliği’nin Tarihsel Arka Planı*, İstanbul 2002, s. 46.

<sup>75</sup> KARA, *a.g.m.*, s.209.

<sup>76</sup> OCAK, *a.g.md.*, s. 18.

<sup>77</sup> FAROQHI, *a.g.e.*, s. 28.

Sünnî çizgiden uzaklaşmasına rağmen Bektaşîlik, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp Osmanlı Devleti'nin Bektaşîliği resmen yasaklamasına kadar faaliyetini sürdürdü<sup>78</sup>. Devlet, 1826 yılında şeyhülislâm Kadızade Tahir Efendi'nin başkanlığında yapılan toplantı sonucunda<sup>79</sup>, Bektaşîliğin yasaklanmasına karar verdi. Yayınlanan bir irade ile Eyüp, Üsküdar ve Boğaziçi civarlarındaki Bektaşî tekkelerinin Nakşbendî tekkesine çevrilmesini sonra da Rumeli ve Anadolu'daki Bektaşî tekkelerinde de aynı icraatın yapılmasını emredip<sup>80</sup>, yapılış tarihi üzerinden altmış yıl geçmeyen tekkelerin yıkılmasına karar verildi<sup>81</sup>. Buna rağmen, “kadim” olduğu düşünülerek yıktırılmayan bazı Bektaşî Tekkeleri, Nakşbendî Tarikatı'na devredilerek varlığını devam ettirdi<sup>82</sup>. Nevşehir'de bulunan Hacı Bektaş Dergâhı ise; Cumhuriyet döneminde tamir edilerek 1964 yılında müze olarak ziyarete açıldı<sup>83</sup>.

#### **d. Kadirîlik**

İslâm dünyasının en eski ve en yaygın tarikatlarından birisi olan Kadirîlik, Seyyid Abdülkadir-i Geylânî tarafından kuruldu<sup>84</sup>. Yaygın olmasının sebebi; Abdülkadir-i Geylânî'nin çocuğunun fazla olması ve babalarının manevî mirasına sahip çıkan bu çocukların Moğol istilâsı ile diğer İslâm ülkelerine giderek Kadiriyye Tarikatı'nı yaymalarıdır. Kadiriyye Tarikatı'nın Anadolu'da tanınması Hacı Bayram-ı Veli'nin müritlerinden olan Eşrefoğlu Abdullah Rûmî tarafından XV. yüzyılda gerçekleşmiştir<sup>85</sup>. Ancak, Eşrefoğlu Rûmî'nin kurduğu tarikat, geniş bir sahaya yayılmaktan ziyade, İznik

<sup>78</sup> KARA, *a.g.m.*, s. 239–240.

<sup>79</sup> İrfan GÜNDÜZ, *Osmanlılarda Devlet–Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 140–141.

<sup>80</sup> BOA, *Hatt-ı Hümayun*, no: 17351; YÜCER, *a.g.e.*, s. 467.

<sup>81</sup> Nazif ÖZTÜRK, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 5.

<sup>82</sup> TANMAN, *a.g.md.*, s. 461.

<sup>83</sup> ÖNDER, *a.g.e.*, s. 32.

<sup>84</sup> M. Zeki PAKALIN, “Kadiriyye”, *a.g.e.*, II, s. 130.

<sup>85</sup> Ziya Nur AKSUN, *Osmanlı Tarihi*, VI, İstanbul 1994, s. 435; Mustafa KARA, “Eşrefiyye”, *TDVİA*, XI, İstanbul 1995, s. 478; A. Neclâ PEKOLCAY–Abdullah UÇMAN, “Eşrefoğlu Rûmî”, *TDVİA*, XI, İstanbul 1995, s. 481.

ve Bursa çevresinde sınırlı kalmıştır. Bursa’da şeyhin torunları tarafından ikinci bir Kadirî Tekkesi açılmıştır. İncirli Tekkesi olarak da bilinen Eşrefzâde Tekkesi, XVIII. yüzyıldan itibaren Eşrefîliğin merkezi durumuna gelmiştir<sup>86</sup>.

XVII. yüzyılda, Tosyalı İsmail Rûmî’nin gayretleri sonucunda Kadirîlik başta İstanbul olmak üzere Anadolu ve Balkanlar’da da yayıldı<sup>87</sup>. İstanbul’da, Mustafa Resmî Efendi tarafından temsil edilen Kadirîlik, bu şehrin sosyal ve kültürel hayatına yön veren bir tarikat oldu. Bu bağlamda Kadirî dervişleri tarafından pişirilen ve İstanbul’da “*Erbain Helvası*” diye meşhur olan helva tekke çevresindeki fakirlere dağıtıldığı gibi, geleneksel törenlerle saraya da gönderilmiştir<sup>88</sup>.

Bu gelenek, Kadirîliğin yemek kültürüne katkısı açısından önemlidir. İstanbul’un Tophane semtinde bulunan Kadirî Tekkesi, diğer yerlerde kurulan Kadirî tekkelerinin bağlı olduğu merkez idi<sup>89</sup>. XVIII. yüzyılda Anadolu’da tasavvuf kültürünün yayılmasında etkili olan Kadirîliğin, Anadolu’da Türk birliğinin sağlanması ve devam ettirilmesinde önemli rolü olmuştur.

#### **e. Kâzerûnîlik**

İran’da Şeyh Ebû İshak İbrahim bin Şehriyar Kâzerûnî tarafından kurulan Kâzerûnîlik, İslâm dünyasının ilk tarikatlarından biridir<sup>90</sup>. 963 yılında Kâzerûn’da doğan Ebu İshak, 1034 yılında ölmüştür. Vakıf kurumunun gelişmesinde önemli çalışmalarda bulunan Ebu İshak, varlıklı kişilere örnek olmak açısından altmış beş ribat

<sup>86</sup> YÜCER, *a.g.e.*, s. 341.

<sup>87</sup> KARA, *a.g.m.*, s. 195.

<sup>88</sup> Ramazan MUSLU, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 374–375.

<sup>89</sup> Nihat AZAMAT, “Kâdiriyye”, *TDVİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 133.

<sup>90</sup> OCAK, *Babailer*, s. 130.

ve hânkah kurmuştur<sup>91</sup>. Kâzerûn şehrindeki zâviyede görev yapan şeyhler de aynı aileye mensuptur.

Kâzerûnîlik, önceleri mahallî bir tarikat hüviyetindeyken, Kâzerûn şehrini önemli bir stratejik yapıya kavuşturan ticaret limanı ve özellikle, Çin ve Hindistan deniz ticaretinin Kâzerûnlu deniz tüccarları tarafından yapılması nedeniyle, Hindistan ve Güney Çin’de yayıldı ve Hindistan ve Uzak Doğu’da zâviyeler açıldı. Açılan bu zâviyeler, lonca karargâhı olarak kullanılmaktaydı<sup>92</sup>. Bu tüccarlar, Ebû İshak Kâzerûnî’nin hatırasına saygı duydukları gibi mezarının fırtınalı suları sakinleştirdiğine ve şifalı olduğuna da inanmaktaydılar<sup>93</sup>. Bu tür inanç, XX. yüzyıla kadar Anadolu halkında da görülmüştür<sup>94</sup>.

Kâzerûnî dervişlerinin en önemli özelliklerinden biri de savaşçı ve misyoner bir niteliğe sahip olmasıdır<sup>95</sup>. Bundan dolayı Şeyh Ebu İshak, Şeyh-i Gazi unvanıyla tanınmaktadır<sup>96</sup>. Ebû İshak tarafından Bizans’a karşı gaza için gönderilen dervişler aracılığıyla Anadolu’da ve daha sonra Halep’te yayılmaya başlayan Kâzerûnîlik, dört büyük tarikattan biridir<sup>97</sup>. Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid, 1400 yılında Bursa’da bir Kâzerûnî Tekkesi kurdurup<sup>98</sup>, yönetimini Emir Sultan’ın yanında bulunan Bağdatlı Seyyid Muhammed en-Nettâ’a verdi. Aynı zamanda kendisini ilk Osmanlı nakîbüleşrafi olarak görevlendirdi. Anadolu’da açılan ikinci tekke, 1418 yılında Konya’nın Beyhekim Mahallesi’nde Karamanoğlu Alâeddin Beyoğlu Sultan Mehmed tarafından, Şeyh Ebû

<sup>91</sup> Adnan ERZİ, “Bursa’da İshakî Dervişlerine Mahsus Zâviyenin Vakfiyesi”, *VD*, II, (Ankara 1942), s. 424.

<sup>92</sup> Hamid ALGAR, “Kâzerûniyye”, *TDVİA*, XXV, Ankara 2002, s. 146.

<sup>93</sup> Hamid ALGAR, “Kâzerûnî”, *TDVİA*, XXV, Ankara 2002, s. 145.

<sup>94</sup> ALGAR, “Kâzerûniyye”, *TDVİA*, XXV, Ankara 2002, s. 146.

<sup>95</sup> Paul WITTEK, “Kâzerûnî”, *İA*, VI, İstanbul 1955, s. 523.

<sup>96</sup> ERZİ, *a.g.m.*, s. 423.

<sup>97</sup> WITTEK, *a.g.md.*, s. 523.

<sup>98</sup> İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 164–165.

İshak adına kuruldu<sup>99</sup>. Her iki tekke ile Erzurum ve Edirne’de bulunan Kâzerûnî tekkeleri, idarî olarak 1503 yılına kadar Kâzerûn kentinde bulunan Kâzerûn Hânkahı’na bağlı olarak yönetilmekteydi<sup>100</sup>. Bu tarikat, XVI. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş daha sonraki yıllarda Nakşbendîlik içerisinde erimiştir.

#### **f. Halvetîlik**

1398 yılında Herat’ta vefat eden Şeyh Sıracüddin Ömer el-Halvetî tarafından kurulan bu tarikat, Harezm ve Horasan’da yayıldı. Ehcan’da doğan Ebû Abdullah, Harezm’de bulunan amcası Şeyh Kerîmüddin Ahî Muhammed Halvetî’nin yanına gitti. Şeyh Ömer, 1317 yılında amcasının ölümü üzerine, makamına geçerek Halvetîyye tarikatının piri oldu<sup>101</sup>. Tarikatın merkezi, İran’daki Şirvan bölgesiydi. Şeyh Ömer el-Halvetî, Karakoyunlu Devleti’nin hâkimiyetinde bulunan Tebriz’e giderek faaliyetlerini bu şehirde sürdürdü. Seyyid Yahya-yı Şirvanî (1474), bu tarikatın ikinci piri olarak kabul edilir. Zamanında önemli gelişmeler yaşandı. Kendisinden pek çok tarikat çıkan Halvetîlik Tarikatı, İslâm dünyasındaki en yaygın tarikatlardan biri durumuna yükseldi.

Halvetîlik, Anadolu’ya XV. ve XVI. yüzyıllarda girdi, Anadolu’da Cemaliyye ile temsil edildi<sup>102</sup>. Şiiliğe karşı alınan tedbirler çerçevesinde Osmanlı Devleti tarafından desteklenerek Anadolu’da yayıldı<sup>103</sup>. Bu tarikatının Anadolu’da yayılması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Uludağ; Halvetî Tarikatı’nın Amasyalı Pir İlyas tarafından Anadolu’ya getirildiği, Cemaleddin İshak-ı Karamanî tarafından da

<sup>99</sup> İbrahim Hakkı KONYALI, *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara 1997, s. 915.

<sup>100</sup> ALGAR, *a.g.md.*, s. 147.

<sup>101</sup> Süleyman ULUDAĞ, “Halvetiyye”, *TDVİA*, XV, İstanbul 1997, s. 394; PAKALIN, “Halvetiyye”, *a.g.e.*, s. 714.

<sup>102</sup> Baha TANMAN, “Cemâliyye”, *TDVİA*, VII, İstanbul 1993, s. 318.

<sup>103</sup> Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *II. Bâyezid, Yavuz ve Kanunî Devirlerinde Cemâlî Ailesi*, (Kısaltma: *Cemâlî Ailesi*), İstanbul 1995, s. 7; Saim SAVAŞ, *XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik*, Ankara 2002, s. 145; Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Osmanlı Döneminde Konya’nın Tasavvufî Hayatına Kısa Bir Bakış”, *Konya Şehri’nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2004, s. 143.



İstanbul'da yayıldığı görüşündedir<sup>104</sup>. R. Öngören, XIII. yüzyılın sonlarında Niğde'de Ahî Yusuf-ı Halvetî tarafından açılan bir zâviye ile Anadolu'ya girdiğini söylemektedir<sup>105</sup>. A. Yaşar Ocak Halvetîlik'in adını da anlayacağı gibi, bir ahî babası olan Ahî Yusuf-ı Halvetî tarafından Anadolu'ya getirildiği ve Niğde'ye yerleşerek burada ilk zâviyesini kurduğu görüşündedir<sup>106</sup>. Kara ise; Seyyid Yahya Şirvanî'nin yetiştirdiği talebelerinden ve halifelerinden olan Bahâeddin Erzincanî ile Aydınlı Dede Ömer Ruşenî tarafından Anadolu'ya getirildiğini ve Cemâl-i Halvetî'nin İstanbul'un Koca Mustafapaşa semtinde ilk dergâhı kurduğunu belirtir<sup>107</sup>. Muslu'ya göre ise; Halvetîlik, Seyyid Yahya-yı Şirvanî'nin halifelerinden Muhammed Bahâeddin-i Erzincanî, Aydınlı Dede Ömer Rûşenî ve Habib Karamanî tarafından Anadolu'ya getirilmiş ve halifeleri aracılığı ile de İstanbul, Rumeli, Kırım, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yayılmıştır<sup>108</sup>.

XVII. yüzyılda daha büyük gelişmeler gösteren Halvetîlik, Niyâzî-yi Mısırî gibi önemli kişiler yetiştirmiştir. Bu tarikata mensup olan dervişler, XVIII. yüzyılda Osmanlı toplumunda Sünnî çizgideki tasavvuf kültürünün yayılmasında çok etkili oldular<sup>109</sup>. 1925 yılında Türkiye'de tekkelerin kapatılması ile bütün tekke ve zâviyelerin faaliyetlerine son verilmesine rağmen Halvetî tekkelerinde gizli veya alenî olarak zikir ve âyinler sürdürülmüştür<sup>110</sup>.

<sup>104</sup> ULUDAĞ, *a.g.md.*, s. 394.

<sup>105</sup> Reşat ÖNGÖREN, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul 2000, s. 28–29.

<sup>106</sup> OCAK, *a.g.m.*, s. 133.

<sup>107</sup> KARA, *a.g.m.*, s. 199; Mehmed Serhan TAYŞI, "Cemâl-i Halvetî", *TDVİA*, VII, İstanbul 1993, s. 302.

<sup>108</sup> MUSLU, *a.g.e.*, s. 64.

<sup>109</sup> *A.g.e.*, s. 63.

<sup>110</sup> ULUDAĞ, *a.g.md.*, s. 395.



## İKİNCİ BÖLÜM

### OSMANLI DÖNEMİ'NDE EREĞLİ'DE TASAVVUFİ HAYAT

Ereğli önemli kavşak yolları üzerinde bulunması nedeniyle, Haçlı seferleri sırasında Haçlılar, buraya da geldiğinden epeyce tahrip olmuştur. Bu savaşlar sırasında Selçuklu hükümdarı I. Kılıçarslan, Danişmend Gazi ve Emir Hasan ile birlikte Haçlılar'a karşı savaşmışlardır. Bu savaşlar sırasında şöhrete kavuşan Emir Hasan adına buralarda türbe, zâviye ve ziyaret yerleri açılmıştır<sup>111</sup>. Bu malûmat; Ereğli'de daha Selçuklular döneminde açılan zâviyeler hakkındaki bilgilerin temelini oluşturmaktadır.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması bakımından tasavvufun önemli etkisi olup, bu Abdalân-ı Rum veya Rum Abdalları'nın gayretleri sonucu gerçekleşmiştir. Abdal, Aşıkpaşazâde'nin eserinde bahsettiği dört zümreden biridir<sup>112</sup>. Horosan Erenleri olarak da anılır. Arapça bedel kelimesinin çoğulu olan abdal; “*karşılık, birbirinin yerine geçen*” anlamlarına gelmektedir<sup>113</sup>. Tasavvufi terim olarak; dünya işlerinden kurtularak, kendini Allah yoluna adayan erenleri ifade eder<sup>114</sup>. XIV. yüzyılda İran'da yazılmış olan eserlerde abdal kelimesi, serseri dervişleri anlatmak için kullanılırdı. *Vilâyetnâme*'de, Hacı Bektaş-ı Veli'nin müritlerini belirtmek için kullanıldığı görülmektedir<sup>115</sup>. Anadolu'da ise; Abdalân-ı Rum veya Rum Abdalları olarak anılırdı. Abdalân-ı Rum sözcüğünün ilk kez Aşıkpaşazâde tarafından kullanıldığı bilinmektedir<sup>116</sup>. Abdallar, XIV. yüzyıldan itibaren sosyal ve dinî hayatta önemli roller oynamaya başlayıp, bunlar

<sup>111</sup> KONYALI, *Ereğli Tarihi*, s. 118.

<sup>112</sup> Aşıkpaşaoğlu, *a.g.e.*, s. 237.

<sup>113</sup> Süleyman ULUDAĞ, “Abdal”, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 59; PAKALIN, “Ebdal”, *a.g.e.*, s. 494.

<sup>114</sup> *A.g.y.*

<sup>115</sup> OCAK, *Babailer*, s. 216.

<sup>116</sup> Ahmet Yaşar OCAK, “Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalan-ı Rum Sorunu”, *Osmanlı Beyliği*, (Edt: ELIZABETH ZACHARIADOU), İstanbul 1997, s. 165.

Osmanlılar'la birlikte fetihlere katılırlardı<sup>117</sup>. Çünkü rahat bir hayat tarzı düşünmeyen ve çoğunluğunu bekâr kişilerin oluşturduğu Abdalân-ı Rum için gaza ve cihat önemli bir olguydu<sup>118</sup>.

XV. yüzyılda yazılan eserlerde serseri derviş anlamında kullanılan abdal kelimesinin eş anlamlısı olarak ışık, aynı yüzyılın sonlarında ise; torlak kelimesi kullanılmaya başlanmıştır<sup>119</sup>. Abdal lâkabı, Abdal Musa ve Kumral Abdal'da olduğu gibi bazen ismin başında bazen de sonunda kullanılmıştır. Abdallar, halk arasında kırklar, yediler olarak anılmışlardır<sup>120</sup>. Abdallar arasında tasavvuf akımının da etkisiyle Türk halk kültürü egemen olmuş<sup>121</sup>, bu nedenle göçebe Türkler'in İslâmî inançlarını şekillendirip, onlara yön verenlere abdal veya baba lâkabı verilmiştir<sup>122</sup>. Hatta isminin Abdal bulunan kişiler adına zâviyeler de tesis edilmiştir<sup>123</sup>. Anadolu'nun ortasında bulunan Ereğli'de adları Abdal'la başlayan üç adet zâviyenin bulunması<sup>124</sup> muhtemelen XV. yüzyıldan önce buraya gelip faaliyet gösteren ve Abdalân-ı Rum'dan olan mutasavvıfların bulunduğu; bunların Ereğli ve çevresinde etkili olduklarına işaret etmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi abdallara XV. yüzyıldan sonra ışık adı verildiği bilinmektedir. Abdal tekkeleri, XV. yüzyıldan itibaren “ışık” adı verilen Bektaşî mensuplarının eline geçmiş ve abdal kelimesi Bektaşî kelimesi ile eş anlamlı olarak

<sup>117</sup> Oruç Beğ, *a.g.e.*, s. 108; KÖPRÜLÜ, *a.g.e.*, s. 160, 169.

<sup>118</sup> Ahmet Yaşar OCAK, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 2002, s. 156.

<sup>119</sup> Orhan KÖPRÜLÜ, “Abdal”, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 61.

<sup>120</sup> PAKALIN, “Abdallar”, *a.g.e.*, I, s. 5.

<sup>121</sup> AKYOL, *a.g.e.*, s. 66; İNALCIK, *a.g.e.*, s. 194.

<sup>122</sup> FAROQHI, *Osmanlı Kültürü*, s. 25.

<sup>123</sup> MD, 3-94/ 199.

<sup>124</sup> Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Hurufât Defteri*, (Kısaltma: *VAD.*), no: 1159, s.84; *VAD.*, no: 1140, s. 59; *VAD.*, no: 1069, s. 27; *VAD.*, no: 1069, s. 27; *VAD.*, no: 1069, s. 27; *VAD.*, no: 1073, s. 8.

kullanılmaya başlanmıştır<sup>125</sup>. Ereğli’de Hızır Işık ve Yakup Işık zâviyelerinin bulunduğu, XVIII. yüzyıl belgelerinden anlaşılmaktadır<sup>126</sup>. Işıklar’a zâviyelerin XV. yüzyıldan sonra inşa edildiği göz önüne alınırsa, Ereğli’deki bu zâviyelerin birer Bektaşî zâviyesi olduğu söylenebilir. Öyle ise, Osmanlı dönemi Ereğlisi’nde Bektaşîler de oldukça etkili idi.

Halvetiye meşayihinden Çelebi Halife’nin soyundan gelen ve faaliyetlerini Akşehir’de sürdüren bu nedenle de Akşehirli Cemal Efendi diye şöhret bulan bir zatın Ereğli’de dünyaya geldiği Y. Küçükdağ tarafından tespit edilmiştir<sup>127</sup>. Şu anda elde bir belge bulunmamakla birlikte Cemâlî ailesinden birinin Ereğli’de bulunması, Çelebi Halifenin şeyhliğini yaptığı Halvetî Tarikatı’na müntesip kişilerin Ereğli’de bu tarikatı yaydığına işaret kabul edilebilir.

Halifelik mücadelesi sonucunda, Hz. Peygamber’in soyuna karşı Emevî hanedanı tarafından uygulanan baskılar nedeniyle, Seyyidlik (Siyâdet) kurumu oluştu. Seyyid, Hz. Peygamber’in torunu Hz. Hüseyin’in soyundan gelenler için kullanılan bir tabir olup<sup>128</sup>, seyyidlik kurumu tasavvuf çevreleri ve tarikatlarla yakından ilgilidir. Tarikatların ortaya çıkması ile birlikte şeyhlik kurumu, seyyidlik kurumuyla paralel olarak gelişmeye başladı. Bu sırada hemen hemen bütün ileri gelen tarikat pirleri ve şeyhleri mutlaka seyyidlik kavramıyla bağlantılı oldular. Orta ve Doğu Anadolu’da Sünnî veya Alevî aşiretlerin başında bulunan şeyhlerin hemen hepsi aynı zamanda

<sup>125</sup> O. KÖPRÜLÜ, *a.g.y.*

<sup>126</sup> *VAD.*, no: 1069, s. 28.

<sup>127</sup> Mahmud Cemaleddin El-Hulvî, *Lemazât-ı Hulviyye ez Lemazât-ı Ulviye*, (Hazl: Mehmet Serhan TAYŞİ), İstanbul 1993, s. 453; KÜÇÜKDAĞ, *Cemâlî Ailesi*, s. 121.

<sup>128</sup> UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s. 161.

seyyid idiler<sup>129</sup>. Seyyidlerin bu durumu göz önüne alındığında, Ereğli’de tasavvufun yayılması için uygun bir ortamın bulunduğu ileri sürülebilir.

Celâlî isyanları sırasında Anadolu’da bulunan seyyidler zarar görünce, 1658 yılında İsmail Paşa Üsküdar’dan Arabistan’a kadar teftiş için gönderilmişti. O sırada Ereğli’de iki bin kadar yeşil giyimli seyyid vardı. Bu sahte seyyidler, akrabalarına, hizmetkârlarına ve hatta zimmilere bile vergi ödettirmezlerdi. İsmail Paşa sahte seyyid olan bu kişilerin sarıklarını alıp, çoğunu öldürtüp, gerçekten seyyid olan yirmisini alıkoymuştur<sup>130</sup>.

İslâm tasavvuf düşüncesi ve hayat telakkisinin içinde yer alan ahîlik<sup>131</sup>, Orta Çağ Anadolu’sunda sosyal hayatının düzenlenmesinde büyük rol oynadı<sup>132</sup>. Ülkenin en uzak köşelerine varıncaya kadar zâviye kuran ahîler<sup>133</sup>, buldukları yörede söz sahibi ve ileri gelen kişilerdi. XIII. yüzyıldan itibaren toplumu kötü akımların etkisinden kurtaran ahî teşkilâtı askerî güce de katkıda bulundu.

Osmanlı Devleti’nin kurulmasında büyük rol oynayan ahî teşkilâtının üyeleri arasında; ilk Osmanlı padişahları ve vezirlerinin çoğu bulunmaktaydı. Osman Gazi’nin kayınpederi olan ve Osmanlı ailesine devlet kurma fikrini veren Şeyh Edebalı aynı zamanda ahî reisi idi. Kendisi Osman Gazi’nin danışmanlığını yapmaktaydı<sup>134</sup>. Orhan Bey, ahîlerden fetihlerde de faydalanmaktaydı<sup>135</sup>. Fatih devrinden itibaren ahîlik, siyasî

<sup>129</sup> Ahmet Yaşar OCAK, “Din ve Düşünce”, *a.g.e.*, s. 119.

<sup>130</sup> Naima Mustafa, *Naima Tarihi*, VI, İstanbul 1280, s. 404.

<sup>131</sup> Ahmet TABAKOĞLU, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1998, s. 103.

<sup>132</sup> Neşet ÇAĞATAY, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1997, s. 9.

<sup>133</sup> Vâhid ÇABUK, *Osmanlı Teşkilât ve Siyâset Kültürü*, İstanbul 1996, s. 9.

<sup>134</sup> KÜÇÜKDAĞ, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları”, *Konya Kitabı V., Yeni İpek Yolu*, (Edt: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), (Kısaltma: *Konyalı Devlet Adamları*), Konya 2002, s. 193.

<sup>135</sup> Toktamış ATEŞ, *Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı*, Ankara 1996, s. 138; Robert MANTRAN, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, (Server TANİLLİ), İstanbul 1999, s. 39.

bir güç olmaktan çıkarak esnaf birliklerinin idarî işlerini düzenleyen bir teşkilât halini aldı<sup>136</sup>.

Osmanlı Devleti'nin kurulmasında büyük rol oynayan Ahî teşkilâtının Anadolu şehirlerinde zâviyeleri bulunuyordu<sup>137</sup>. Bilindiği üzere Ereğli'de bulunan Şeyh Şahabeddin Zâviyesi ve vakfının kurucusu olan Şeyh Şahabeddin Ahîliğe gönül vermiş bir kişi idi<sup>138</sup>. Bu zat, Allah'ın cemal sıfatının ortaya çıkmasını varlıkta görmeyi esas alan Şâhidbâzî denilen tasavvuf akımına bağlı olan<sup>139</sup> Evhadüddîn-i Kirmânî'nin de öğrencisi idi. Bu durum, Ereğli'de daha Anadolu Selçukluları'ndan beri ahî teşkilâtının bulunduğunu göstermektedir. Ereğli'de Osmanlı döneminde ahî teşkilâtı da bulunmaktaydı. 1630 yılında esnaf üzerine ahî olan kişi, Ahî Evren'in evlâdından Şeyh Ahî Ali idi<sup>140</sup>. Bu belgeyi ilk defa tespit edip yayınlayan Y. Küçükdağ, Ahî Evren'in Konya ve Ereğli'de de faal olduğu görüşündedir<sup>141</sup>. R. âhir 1207 / Kasım 1792 Ereğli'de ahî babası olan Seyyid Abdülbaki ölünce yerine Ereğli naibi İbrahim arzıyla oğlu Seyyid Osman atanmıştır<sup>142</sup>. Konyalı'ya göre; Ereğli'de Meydanbaşı Mahallesi'nde bir türbede, Kanunî devrinde (1520–1566) yaşadığı tahmin edilen ahî teşkilâtı üyesi Helvacı Zekerriya yatmaktadır<sup>143</sup>.

Sonuç olarak mutasavvıflar, Ereğli'de Selçuklular'dan itibaren yapılanmaya başlamış, Osmanlı döneminde çağın getirdiği şartlar altında tasavvuf gelişerek yayılmıştır.

<sup>136</sup> TABAKOĞLU, *a.g.e.*, s. 106; Ziya KAZICI, "Ahilik", *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 541.

<sup>137</sup> KAZICI, *a.g.y.*

<sup>138</sup> Mikâil BAYRAM, *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*, Konya 1994, s. 27.

<sup>139</sup> Nihat AZAMAT, "Evhadüddîn-i Kirmânî", *TDVİA*, XI, İstanbul 1995, s. 519.

<sup>140</sup> KŞS-22/ 11.

<sup>141</sup> Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'da Ahî Evran Zâviyesi ve 1097 H/ 1687 M Tarihli Vakfiyesi", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2004, s. 86.

<sup>142</sup> *VAD.*, no: 530, s. 105.

<sup>143</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 548.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### OSMANLI DÖNEMİ'NDE TEKKE VE ZÂVİYELER

Tekkeler, herhangi bir tarikata bağlı olan dervişlerin ikamet ve ibadet etmelerine mahsus yerlerdir. Farsça'da tekke olarak ifade edilen tekke; “*dayanma, dayanacak yer*” anlamına gelir<sup>144</sup>. Tekkeler, ilk ortaya çıktıklarında, sosyal yardım kurumları hüviyetinde iken sonradan belirli tarikatların müesseseleri haline gelmiştir<sup>145</sup>. Tasavvufî terim olarak; herhangi bir tarikata bağlı dervişlerin, bir şeyhin yönetiminde, belirli günlerde toplu olarak zikir ve âyin yaptıkları ve sürekli olarak kaldıkları yerleri ifade etmektedir<sup>146</sup>. Bir tarikata bağlı şeyhlerin müritleri ile kaldıkları tekkeler, daha çok şehir merkezlerinde inşa edilirdi<sup>147</sup>. Tekkeler, XI. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasında ortaya çıkan tarikatların; zâviye, dârüssuleha, hânkah ve benzeri terimlerle adlandırılan kurumları geliştirip İslâm dünyasına yayması ile ortaya çıktı<sup>148</sup>.

Zâviyeler, tekkelerin küçüğü olup, şehir merkezleri dışında geçit, derbend ve kervansarayların seyrek olduğu tali yollarda yerlerde hayırsever kişiler tarafından kurulan ve daha çok köylü ve göçebelere hitap eden misafirhaneleri ifade eder<sup>149</sup>. Zâviye; Arapça'da “*toplamak, men etmek*” gibi anlamlara gelen “*zvy*” kökünden türemiş bir isim olup; “*köşe, bucak, bir evin ortası, açır*” gibi anlamlara gelmektedir<sup>150</sup>.

<sup>144</sup> M. Zeki PAKALIN, “Tekke”, *a.g.e.*, s. 445.

<sup>145</sup> Yusuf KÜÇÜKDAĞ–Caner ARABACI, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1999, s. 214.

<sup>146</sup> Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Osmanlı Dönemi Konya Tekke ve Zâviyeleri” *Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, (Kısaltma: *Konya Tekkeleri*), Konya 1999, s.135; GÜL–BAYRAM– HAKKOYMAZ, *a.g.e.*, s. 367.

<sup>147</sup> KÜÇÜKDAĞ– ARABACI, *a.g.e.*, s. 286; Yusuf KÜÇÜKDAĞ, “Hurufât Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Develi Kazâsı'nın Tekke ve Zâviyeleri”, *Bütün Yönleriyle Develi*, Develi 2003, s. 267.

<sup>148</sup> OCAK, *Zındıklar*, s. 121–122.

<sup>149</sup> Karen BARKEY, *Eşkiyalar ve Devlet*, (Çev: Zeynep ALTOK), İstanbul 1999, s.127; Tuncer BAYKARA, *Türkiye'nin Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Ankara 2000, s. 200; KÜÇÜKDAĞ, *Konya Tekkeleri*, s. 135; Midhat SERTOĞLU, “Zâviye”, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul 1986, s. 372.

<sup>150</sup> Ahmet Yaşar OCAK–Suraiya FARÛKHÎ, “Zâviye”, *İslâm Ansiklopedisi*, XIII, İstanbul 1986, s. 468.

Zâviye kelimesi, XI. yüzyıldan itibaren dinî-tasavvufî kurumlara verilen isim olarak hânkah, savma'a, tekke, ribât, âstâne ve dergâh gibi çeşitli şekillerde ifade edilmeye başlanmıştır. Bu tabirlerden âstâne, tekke ve dergâh kelimelerini, İslâm devletlerinden sadece Selçuklular ve Osmanlılar kullanmışlar. Zâviyeler, tasavvufî kurumlar olduğundan, tasavvuf düşüncesinin ortaya çıkıp, kuvvetlenmesine bağlı olarak yaygınlaşmıştır<sup>151</sup>.

### **1. Tekke ve Zâviyelerin İlk Kuruluşu ve Tarihî Gelişimi**

Tekke ve zâviyelerin ilk kez nerede ve ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte tasavvufî kaynaklarda; Ebû Hâşim Osman bin Şarîk el-Kûfî tarafından Şam yakınlarında bulunan Remle'de kurulmuş olduğu belirtilmektedir<sup>152</sup>. Bu yapıların kurulması ve güçlenmesini tasavvuf hareketi ile paralel olarak görmek gerekmektedir. Çünkü sofilerin topluca yaşayıp, ibadet edecekleri yerlere ihtiyaç duymuş olmaları, tekke ve zâviyelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Başlangıcı ne olursa olsun, tasavvufun yayılışı ile çeşitli sosyal, ekonomik, siyasî ve dinî etkiler sonucu İslâm âleminde hemen yayılma imkânı bulmuştur. Tasavvufun gelişmesi için çalışan kişiler, Kuzey Afrika'da bir çok zâviye inşa etmişlerdir<sup>153</sup>. Mısır, Suriye İran ve Irak'ta bulunan zâviyeler hakkında dönemin Arap ve İran kaynakları detaylı bilgi vermişlerdir. Mısır'da Fâtımîler zamanında yapılan ilk hânkah, Dârüssuada adını taşımaktadır. O dönemde Afrika'da sosyal ve dinî işler daha çok dervişler tarafından yerine getirilmiş olduğundan bu bölgede zâviye denince, yetimhane, okul, darülaceze, hastane gibi değişik fonksiyonları olan kurumlar akla gelmiştir. Bu coğrafyada yaşayan

<sup>151</sup> Saim SAVAŞ, "Osmanlı Dönemi Zâviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Osmanlı*, IV, (Edt: Güler EREN), Ankara 1999, s. 461; OCAK-FARÛKHÎ, *a.g.md.*, s. 468.

<sup>152</sup> OCAK-FARÛKÎ, *a.g.md.*, s. 468; PAKALIN, *a.g.y.*

<sup>153</sup> OCAK-FARÛKÎ, *a.g.md.*, s. 469.



halk, siyasî ve dinî konularda bu kurumlara başvurmuş, evlilik törenlerinden cenaze merasimlerine kadar her işlerini tekkelerde yapmışlardır<sup>154</sup>. Suriye’de bulunan zâviyeler hakkında İbn Cübeyr ilginç bilgi verirken, buradaki zâviyelere hânkah adı verildiğini ve her birinin süslü saraylara benzediğini, içinde bulunan sofilerin emirler gibi yaşadığını ve Suriye’nin bu yapılarla dolu olduğunu, bunlara zengin vakıfların tahsis edildiğini vurgulamıştır<sup>155</sup>. Bir tasavvuf yapısı olarak zâviyelerin İran ve Irak’ta da yaygın olduğu; özellikle Büyük Selçuklular devrinde İran’da bir çok sosyal kuruluşun yanında zâviyelerin de inşa edildiğini dönemin eserleri kaydetmiştir. Gerçekten Tuğrul Bey’den itibaren Selçuklular, ilim adamlarının yanında mutasavvıflara da değer vermiş; onları himaye etmiştir<sup>156</sup>.

Bilindiği üzere, XIII. yüzyılda başlayan Moğol istilâsı sonucunda Anadolu, Türkistan’dan gelen birçok şeyhin sığınağı oldu; Melâmîlik, Kübrevîlik, Sühreverdîlik gibi tarikatlara bağlı müritler daha çok yol güzergâhları üzerinde bulunan Konya, Kayseri, Sivas, Tokat gibi büyük kültür merkezlerindeki zâviyelerde tasavvuf faaliyetlerde bulunmaya başladılar. Anadolu Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının yaptırdıkları zengin vakıflarla donatılmış zâviyeler şehirleri doldurdu<sup>157</sup>. Bu sırada başkent Konya âdeta bir zâviyeler şehri haline geldi<sup>158</sup>. Genellikle Sünnî tasavvuf cereyanlarına ait olan zâviyelerin dışındaki tarikatların da Anadolu’da bir çok zâviyesi bulunmaktaydı<sup>159</sup>. Nitekim XIII. ve XIV. yüzyılda yayılmış olan Kalenderîlik Tarikatı’na ait bir çok zâviye bulunmaktaydı. Yine Baba İlyas-ı Horosanî’nin

<sup>154</sup> YÜCER, *a.g.e.*, s. 68.

<sup>155</sup> OCAK– FARÛKÎ, *a.g.md.*

<sup>156</sup> Osman TURAN, *Selçuklular Târihi ve Türk–İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1996, s.331.

<sup>157</sup> OCAK– FARÛKÎ, *a.g.md.*, s. 470.

<sup>158</sup> KÜÇÜDAĞ, *Konya Tekkeleri*, s. 135.

<sup>159</sup> FAROQHI, *a.g.e.*, s. 26.



Amasya'nın Çat köyünde kurduğu ve Vefâîliği yaydığı zâviyesi bilinmektedir<sup>160</sup>, yine onun halifesi olan ve isyandan sonra Sulucakaraöyük'e yerleşerek ileride adına Bektaşîlik olarak şöhret bulan büyük bir tarikat kurulan Hacı Bektaş-ı Veli'nin zâviyesi de bu tip zâviyelerdendi<sup>161</sup>.

## 2. Osmanlılar'da Zâviyeler

Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte uclarda bulunan Türkmen beylikleri; bu arada Osmanlı Beyliği, XIII. yüzyılın sonlarında bağımsızlığını kazandı. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey ve ilk Osmanlı padişahları, Anadolu'da bulunan şeyhlerin manevî nüfuzlarından yararlanmak istediğinden, zengin vakıflarla finanse edilmiş zâviyeler açma yoluna gitti<sup>162</sup>. Nitekim kayınpederi Edebalı, onun beyliği sırasında Bilecik'teki kendi adı ile anılan zâviyesinde kalarak Osman Gazi'ye devleti teşkilâtlandırma konusunda yardımcı oldu<sup>163</sup>. Aşıkpaşaoğlu; I. Murad'ın Bursa ve Bilecik'te yaptırmış olduğu imaretlerden<sup>164</sup>, Nişancı Mehmed Paşa ise; Orhan Gazi'nin İznik'te yaptırmış olduğu kurumlardan bahsetmektedir<sup>165</sup>. Çelebi Mehmed'in, kardeşleriyle yaptığı savaşta, Çorum ve çevresindeki dervişlerin desteği ile galip çıkması<sup>166</sup>, II. Murad'ın, amcası Mustafa'nın taht iddialarına karşı Emir Sultan'ın

<sup>160</sup> Ahmet Yaşar OCAK, "Baba İlyas", *TDVİA*, IV, İstanbul 1991, s. 368.

<sup>161</sup> FAROQHI, *a.g.y.*; OCAK, "Bektaşîlik", *TDVİA*, V, İstanbul 1992, s. 373; a. yaz., "Hacı Bektâş-ı Veli", *TDVİA*, XIV, İstanbul 1996, s. 457.

<sup>162</sup> Ömer Lütfi BARKAN, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *VD*, II, (Ankara 1942), s. 292.

<sup>163</sup> FAROQHI, *a.g.e.*, s. 26; Şükrü KARATEPE, "Osmanlı'da Din Devlet İlişkisi", *Osmanlı'da Din Devlet İlişkileri*, (Hazı: Vecdi AKYÜZ), İstanbul 1999, s. 142; KÜÇÜKDAĞ, "Konyalı Devlet Adamları", *a.g.e.*, s. 192-193; Halil İNALCIK, "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", *Söğüt'ten İstanbul'a*, (Der: Oktay ÖZEL, Mehmet ÖZ), (Kısaltma: *Âşıkpaşazâde*), Ankara 2000, s. 135, 141; Kâmil ŞAHİN, "Edebâli", *TDVİA*, X, İstanbul 1994, s. 393.

<sup>164</sup> Âşıkpaşaoğlu, *a.g.e.*, s. 129.

<sup>165</sup> Nişancı Mehmet Paşa, *a.g.e.*, s. 345.

<sup>166</sup> İNALCIK, *Âşıkpaşazâde*, s. 120.

desteğini alarak<sup>167</sup> amcasını bertaraf etmesi gibi örnekler padişahların tasavvuf erbabına yakınlığını ve bu yakınlığın kendilerine kazandırdıklarını ortaya koymaktadır. Gerçekten Osmanlı padişahları, zâviye kurulmasına ve ihtiyaçları için ödenek ayrılmasına büyük önem verdiler<sup>168</sup>. Bu ihtiyaçlar, kimi zaman yiyecek-içecek malzemeleri<sup>169</sup>, kimi zaman da binalarının tamir işleri<sup>170</sup> olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür yardımlar, genellikle ahret saadeti için yapılmaktaydı<sup>171</sup>. Padişahların bu desteği, abdalların Osmanlı topraklarına gelmesine önemli katkı sağlamaktaydı<sup>172</sup>. Padişahlar dışında, devlet adamları da zâviye kurmaya önem vermekteydi<sup>173</sup>. Bu devirde Eskişehir’de Sühreverdîlik’in yaşatıldığı Şeyh Şihabü’l-din Sühreverdî Zâviyesi ile ahîlere ait olan Ahî Mehmed ve İznik’te bulunan Yakup Çelebi zâviyeleri dikkat çeken tasavvufî yapılarıdır<sup>174</sup>. Bu dönemlerde şehir idaresinde de söz sahibi olan ahîlerin, 1334 yılında Taraklı’da bir zâviyesi bulunmaktaydı. Bu zâviyeler, genellikle Ahî teşkilâtına mensup zengin kişiler tarafından açılmaktaydı<sup>175</sup>. Ahîler; işçiler, çiftçiler, zanaatkârlar, kadılar, müderrisler ve savaşçılardan oluşan müritleri ile Turgut Alp, Konur Alp, Akçakoca gibi ilk Osmanlı yöneticileri kurdukları zâviyelerle sosyal hayata maddeten ve manen yön vermekteydiler. Osmanlı Devleti kurulduğu sırada Anadolu’daki tasavvufî gruplar arasında Ahîlik başta gelmekteydi<sup>176</sup>. Ahî zâviyeleri, aynı zamanda

<sup>167</sup> *A.g.m.*, s. 121.

<sup>168</sup> BOA, HMH, no: 863; BARKEY, *a.g.e.*, s.129; Orhan KÖPRÜLÜ, “Abdal Kumral”, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 63.

<sup>169</sup> BOA, HMH, no: 18729; 18731; 27322.

<sup>170</sup> BOA, HMH, no: 27194; 4900; 26792; 27211.

<sup>171</sup> YÜCER, *a.g.e.*, s. 637–638.

<sup>172</sup> OCAK, *Babailer*, s. 214.

<sup>173</sup> GÜNDÜZ, *a.g.e.*, s. 8.

<sup>174</sup> Mustafa DEMİR, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Yerleşim Yapısı ve Şehirleşme”, *Osmanlı*, IV, (Edt: Güler EREN), Ankara 1999, s. 100.

<sup>175</sup> Halil İNALCIK, “Ahîlik, Toplum, Devlet”, *II. Uluslar arası Ahîlik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1999, s. 190.

<sup>176</sup> GÜNDÜZ, *a.g.e.*, s. 8–9; ÖNGÖREN, *a.g.e.*, s. 23.

tasavvuf kuralları çerçevesinde esnaf örgütlenmesinin merkeziydi<sup>177</sup>. Söz konusu yapılanma sonucunda sosyal yardımlaşma iş sahipleri arasında temel ilke olarak benimsenmiş, millî bir toplum kurmanın temeli oluşturulmuş; Osmanlı devlet teşkilâtlanması şekillendirilmeye çalışılmıştır<sup>178</sup>.

Sivil toplum kuruluşu olan tekkelerin, yöneticilerden destek görmesi, devlet denetiminden uzak, başıboş kurumlar olduğunu düşündürmemelidir. Çünkü tekke ve zâviyelerin vakfiyeleri ve geleneksel tasavvuf normları, bu yapıların hukukî durumunu düzenlemekteydi<sup>179</sup>. Söz konusu kurumlar, ortak hedef ve ilkelerle bütünleşmiş bir işleyiş tarzına sahipti<sup>180</sup>.

Osmanlı Devleti'nin yöneticileri, ticaret yollarının korunmasına çok önem verdiği için bazı köylerde yaşayan ahaliyi derbend görevlisi olarak tayin etme yönüne gitmişlerdir. Ancak derbend, han ya da kervansarayların olmadığı yerlerde tüccar ve yolcuların korunma ve barınma gibi ihtiyaçları zâviyeler vasıtasıyla sağlanmıştır. Zâviyelerin silah donanımı sınırlı olmasına rağmen dervişlere atfedilen olağan üstü güçlerinin olduğu yolundaki düşünceler nedeniyle zâviyeler güvenli yerler haline gelmiştir<sup>181</sup>.

Osmanlılar'ın zâviyeler kurmalarının çeşitli sebepleri bulunmaktaydı: Şehirleşme, bu sebeplerin başında gelmektedir. Fethedilen yerlerdeki Bizans şehirlerinin dışında, Türk şehirlerinin merkezi ile yerleşim mahalleleri ayrı olarak yapılmaktaydı. Orhan

<sup>177</sup> TABAKOĞLU, *a.g.e.*, s. 105; Mübahat S. KÜTÜKOĞLU, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, II, (Edt: E. İHSANOĞLU), İstanbul 1999, s. 607.

<sup>178</sup> ÖNDER, *a.g.e.*, s. 27.

<sup>179</sup> İNALCIK, *a.g.m.*, s. 190.

<sup>180</sup> Osman TURAN, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, II, İstanbul 1996, s. 130; Hasan AKGÜNDÜZ, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, İstanbul 1997, s. 223.

<sup>181</sup> Suraiya FAROQHI, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, (Çev: Neyyir KALYICIOĞLU), İstanbul 2000, s. 73; ULUDAĞ, *a.g.md.*, s. 60.

Bey'in İznik'te kurmuş olduğu imaretle birlikte yeni bir Türk-İslâm şehir modeli ortaya çıktı ve bu yapılanma, en gelişmiş şekli ile İstanbul'da gerçekleşti. Bu tür şehir anlayışında külliye, cami, aşevi, hamam, şifahane gibi kurumlar merkezde yer alarak yerleşme çoğu zaman zâviyenin de içinde bulunduğu sosyal tesisler, dış mahallelere kaydırılmıştır. Böylece sosyal kurumlar, dağınık halde bulunmaktan kurtarılmış ve bir site içinde toplanmıştır<sup>182</sup>. Zâviyelerin fonksiyonel olması sonucu Türk toplumu eğitilerek birlik ve beraberlik sağlanmış; bunun yanında şehirleşme problemi kısmen halledilmiştir.

Zâviyeler, göçebelerin yerleşik hayata geçmelerine de alt yapı oluşturmuştur. Osmanlı Devleti göçebeleri yerleşik hayata geçirmek istemiş, merkezî devlet sistemini güçlendirmek için bunların lideri konumundaki kişiler aracılığıyla yeni açılan topraklara iskânlarını sağlamıştır<sup>183</sup>. Şu anda bile adlarında şeyh, bey gibi ilâveler bulunan birçok kasaba ve köyün mevcudiyeti<sup>184</sup> bu tür yapılanmayı göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Osmanlı toplumunda hızla yaygınlaşarak faaliyetlerini sürdüren zâviyelerin, Fatih devrinde yapılan tahrirler sırasında vakıflarına el konulmuş; Osmanlı devlet otoritesinin merkezîleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır; Bunlardan bazıları II. Bayezid tarafından geri verilmişse de<sup>185</sup> zâviyelerin idaresi, şeyhlerin tayin ve azilleri devlet kontrolü altına alınmış<sup>186</sup>, şeyhler devlete bağlanmış, böylece tarikat faaliyetleri kontrol altına

---

<sup>182</sup> DEMİR, *a.g.m.*, s. 100.

<sup>183</sup> BARKAN, *a.g.m.*, s. 299.

<sup>184</sup> *A.g.y.*, s. 299–300.

<sup>185</sup> İNALCIK, “Âşıkpaşazâde”, s. 130.

<sup>186</sup> BOA, Cevdet Evkaf, no: 1597.

alınmıştır<sup>187</sup>. Elbette ki bu uygulama ile söz konusu kurumlarda şeyh olarak görevlendirilen ulemanın da ekonomik gücü denetim altına alınmıştır.

### 3. Tekke ve Zâviyelerin Fonksiyonları

Tekke ve zâviyeler üzerinde yapılan araştırmalar; onların dinî veya tasavvufî kurumlar olmadığını, bunların yanında birer halk eğitim merkezi gibi faaliyetlerinin de bulunduğunu ortaya koymaktadır<sup>188</sup>. Osmanlılar'da eğitim yapılan kurumlar, özellikle ilk dönemlerde, medreseler dışında tekke ve zâviyelerdi<sup>189</sup>. Nüfusun tamamına kıyaslandığı zaman medreselerden son derece dar bir zümre yararlanmaktaydı. Ancak tekke ve zâviyelerdeki eğitim yaygın eğitimdi ve padişahın basit bir işçiye kadar herkese eğitim veriyordu<sup>190</sup>. Osmanlı Devleti'nin medenî ve kültürel kurumlarıyla resmen teşekkül etmesinden önce, halkın eğitim ve öğretim işleri tekke ve zâviyeler aracılığıyla yerine getirilmekteydi<sup>191</sup>. Halk zâviyelerde verilen eğitim vasıtasıyla ahlâkını, dinini, sanatını, edebini ve kültürünü öğrendiğinden<sup>192</sup>, bu durum devletle halk arasında kültür birliğinin oluşmasına da yardımcı oluyordu<sup>193</sup>. Özellikle tekke ve zâviye şeyhlerinin dergâhlarında bulunan ve bağış yoluyla oluşturulan kütüphaneleri<sup>194</sup> burada belirtmek yerinde olacaktır. Dönemin şartlarına uygun olarak insanları sosyalleştiren tarikatlar, onlara ticarî, sosyal ve siyasî ilişkiler de sağlardı<sup>195</sup>.

<sup>187</sup> AKDAĞ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi*, II, Ankara 1999, s. 45.

<sup>188</sup> AKGÜNDÜZ, *a.g.e.*, s. 220; Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke ve Zâviyeler", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2004, s. 147.

<sup>189</sup> KÜÇÜKDAĞ, *Konyalı Devlet Adamları*, s. 191.

<sup>190</sup> ARMAĞAN, *a.g.e.*, s. 166.

<sup>191</sup> GÜNDÜZ, *a.g.e.*, s. 73; TABAKOĞLU, *a.g.e.*, s. 149; OCAK– FARÛKÎ, *a.g.md.*, s. 476.

<sup>192</sup> İrfan GÜNDÜZ, "Osmanlılarda Devlet–Tekke Münasebetleri", *Osmanlı*, IV, (Edt: Güler EREN), Ankara 1999, s. 474.

<sup>193</sup> Ekmeleddin İHSANOĞLU, "Eğitim ve Bilim", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, I, (Edt: Ekmeleddin İHSANOĞLU), İstanbul 1999, s. 253.

<sup>194</sup> GÜNDÜZ, *a.g.e.*, s. 74–75; Suraiya FAROQHI, *Osmanlı Kültürü*, s. 204.

<sup>195</sup> Donald QUATAERT, *Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev: Ayşe BERKTAY), İstanbul 2003, s. 236–237.

Tekke ve zâviyeler, sağlık kurumları olmayan bölgelerde bazı hastalıkların özellikle ruh ve sinir hastalıklarının tedavi edildiği sağlık merkezleri olarak çalışmaktaydı<sup>196</sup>.

Tekkeler, toplumun her kesimine nüfuz etmiş kurumlar olup, özellikle İstanbul'da bulunanlar, diğer İslâm ülkelerinden gelen kültürel etkileri süzgeçten geçiren ve Osmanlı toplum ve kültürüne uyarlayan işlevi de üzerine almıştır. Arap kökenli bir tarikat için İstanbul'da tekke açılabilmesi, ancak yerli bir tarikattan izin alması, âyin ve zikir şekillerinin yerleştirilmesi şartıyla mümkün olmaktadır. Bu durum, tekkelerin yabancı kültürleri Türk gelenekleri ile sosyal hayatına dönüştüren ve yaşanır hale getiren bir işlevi olduğunu göstermektedir<sup>197</sup>.

Tasavvuf düşüncesinin ve bu düşüncenin kurumları olan tekke ve zâviyelerin insanlara kazandırdığı özelliklerden birisi de onları sanata yönlendirmesidir. Bu nedenle tekkelerde büyük sanatkarlar yetişmekteydi. Dervişler, halka bu konuda rehberlik ederlerdi<sup>198</sup>. Duygu ve düşüncelerin, güzel sanatların çeşitli dallarında dile getirildiği tekkeler, günümüzdeki Güzel Sanata yönelik eğitim veren okulların görevlerini yerine getirmekteydiler<sup>199</sup>. Çünkü tekke ve zâviyelerde hemen her devirde hat, edebiyat ve müzik gibi konularda eğitim verilirdi<sup>200</sup>.

---

<sup>196</sup> Gülgün Üçel AYBET, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları*, İstanbul 2003, s. 349; YÜCER, *a.g.e.*, s. 73; İHSANOĞLU, *a.g.m.*, s. 261; Yusuf KÜÇÜKDAĞ, "Afyonkarahisar'da XIX. Yüzyılda Sağlıkla İlgili Alınan Bazı Önlemler", *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2003, s. 117.

<sup>197</sup> ARMAĞAN, *a.g.e.*, s. 167.

<sup>198</sup> MUSLU, *a.g.e.*, s. 661.

<sup>199</sup> Cinuçen TANRIKORUR, "Osmanlı Müsikîsi", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, II, (Edt: E. İHSANOĞLU), İstanbul 1999, s. 500, 516.

<sup>200</sup> MUSLU, *a.g.e.*, s. 662-663.

Tekkeler, buldukları bölgelerde iletişimi sağlayan kurumlardır. Günümüzde basın ve yayın organları tarafından yapılan işler, eskiden tekke ve zâviyeler tarafından yapılmaktaydı<sup>201</sup>.

Tekkelerden günümüzdeki spor tesisleri işlevine sahip olanlar da vardı. Buralarda güreş, okçuluk gibi spor dalları öğretilirdi. İlk spor tekkesi, Bursa'da açıldı. Daha sonraki yıllarda Edirne, İstanbul ve Manisa'da yenileri kuruldu<sup>202</sup>.

Osmanlılar, iç ve dış istihbarata yönelik bilgi toplama işlerinde tekke zâviyelerde görevli şeyh ve dervişlerden faydalanırlardı<sup>203</sup>. Bu nedenle Osmanlı Devleti, fazla masraf yapmadan yurdun her tarafına yayılmış olan tekke ve zâviyeler sayesinde geniş bir istihbarat ağına sahip oluyordu.

Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını kazanıp devlet örgütünün oluşturulmaya başlandığı ilk dönemlerinde, dervişlerin önemi ve etkisi çok olduğundan, ilk yerleşim yerlerinde kamu hizmetleri tekkeler aracılığıyla yürütülmekteydi<sup>204</sup>.

Geniş bir halk kitlesine hitap ettiklerinden tekke ve zâviyelerin en önemli fonksiyonlarından biri de Osmanlı hâkimiyetini meşrulaştırmasıdır<sup>205</sup>. Bu durum, söz konusu kurumların Osmanlılar tarafından desteklenmesinin başka bir nedenini oluşturur.

<sup>201</sup> YÜCER, *a.g.e.*, s. 73; OCAK– FARUKÎ, *a.g.md.*, s. 476.

<sup>202</sup> Âtîf KAHRAMAN, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Ankara 1995, s. 189–190.

<sup>203</sup> Emrullah TEKİN, “Hafîye”, *TDVİA*, XV, İstanbul 1997, s.115.

<sup>204</sup> KARATEPE, *a.g.m.*, s. 143.

<sup>205</sup> Ahmet Yaşar OCAK, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü”, *Efsaneler ve Gerçekler*, (Edt: Suavi AYDIN–Kudret EMİROĞLU–Uygur KOCABAŞOĞLU), Ankara 2000, s. 71.



Dervişler, zâviyeleri genelde boş araziler üzerinde kurup, oraları iskâna açar<sup>206</sup>, böylece yeni yerleşim birimleri kurulurdu<sup>207</sup>. Bunların bazıları zamanla kültür merkezleri haline dönüşmüşlerdir<sup>208</sup>. Özellikle Balkanlar'da kurulan tekke ve zâviyeler önemli sosyal ve kültürel merkezler haline dönüşerek Türk ve dili ve dininin Avrupa'da yayılmasında etkili oldu<sup>209</sup>.

Zâviyeler, tarımın gelişmesinde de öncülük yaparlardı. Böylece ıssız yerler şenlendirilir, sebze ve meyvecilikte gelişme olur, dolayısıyla ulaşım ve mübadele güvenliği sağlanırdı<sup>210</sup>. Zâviye sahiplerinden gelip geçen yolculara hizmette kusuru bulunanlar olursa, bunların zâviyeleri kapatılır veya ellerinden alınarak başkalarına verilirdi<sup>211</sup>. Seyrek olarak kullanılan yollar üzerindeki zâviyeler de gelip geçen yolculara yiyecek içecek ve kalacak yer sağlanması amacıyla vergiden muaf tutulurdu<sup>212</sup>.

Savaş zamanlarında veya ekonomik kriz içinde bulunduğu günlerde; devlet tarafından tekkelere hediyeler gönderilerek tevhid-i şerif okunması ve sıkıntıların atlatılması için dua edilmesi burada kalan dervişlerden istenilirdi<sup>213</sup>. Bu uygulama, tekke ve zâviyelerin halk ve idareciler üzerindeki manevî fonksiyonunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde çok değişik işlevlere sahip olan tekke ve zâviyeler, XVIII. yüzyıldan sonra, tarikatlar arası çekişmeler, tekkelerin güçlü şeyh ve dervişlerden

<sup>206</sup> Yusuf HALAÇOĞLU, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı*, IV, (Edt: Güler EREN), s. 581.

<sup>207</sup> Yusuf HALAÇOĞLU, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s. 3; ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s. 30.

<sup>208</sup> Bahaeddin YEDİYILDIZ, "Osmanlı Toplumunu", *Osmanlı Devleti Tarihi*, II, (Edt: Ekmeleddin İHSANOĞLU), İstanbul 1999, s. 497.

<sup>209</sup> TURAN, *a.g.e.*, s. 188; AKYOL, *a.g.e.*, s. 12.

<sup>210</sup> Cengiz ORHONLU, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul 1990, s. 102; TABAKOĞLU, *a.g.e.*, s. 100, 134.

<sup>211</sup> ORHONLU, *a.g.e.*, s. 102; BARKAN, *a.g.m.*, s. 299.

<sup>212</sup> FAROQHI, *a.g.e.*, s. 51.

<sup>213</sup> BOA, HMH, no: 4620; 15681.



mahrum kalması, devlet adamlarının istedikleri makamları elde etmek için şeyh ve dervişlerin nüfuzundan yararlanmak istemesi ve şeyhliğin memuriyet haline gelmesi gibi sebeplerden dolayı temel özelliklerini kaybetmeye başlayarak bir çöküş içine girdi<sup>214</sup>. Bununla birlikte 30 Kasım 1925 yılında, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti tarafından kaldırılıncaya kadar Osmanlı topraklarında kesintisiz bir şekilde faaliyetlerde bulundular. Tekkelerin kapatılmasıyla birlikte bazı dergâhlar müze haline getirildi<sup>215</sup>. Mütevellilikleri şeyh ve zâviyedâr olan vakıflar kaldırıldı<sup>216</sup>. Ancak ilim ehli olan şeyhlere maaş bağlandı<sup>217</sup>. 677 numaralı bu kanunla ayrıca şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyyidlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik, halifelik gibi unvanlar da kaldırılmış, kanuna muhalefet edenlerin en az üç ay hapis ve 50 TL'den eksik olmamak üzere para cezasına çarptırılması kararlaştırılmıştır<sup>218</sup>. Böylece yüzlerce yıl Türk insanı üzerinde etkin rol oynayan tekke ve zâviyelerle tarikatların Türk toplum yapısı üzerindeki etkisi ortadan kaldırılmıştır.

---

<sup>214</sup> YEDİYILDIZ, *a.g.m.*, s. 484.

<sup>215</sup> CA, no: 18 259 6 926; 030 18 01 01 018 24 4.

<sup>216</sup> CA, no: 051 v08 272.

<sup>217</sup> CA, no: 030 10 26 150 5.

<sup>218</sup> *Kavanîn Mecmuası*, IV, Ankara 1926, s. 21.

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

### OSMANLILAR DÖNEMİNDE EREĞLİ'DE TEKKE VE ZÂVİYELER

Ereğli, Anadolu Selçukluları'nın başkenti olan Konya'nın yakınında bulunduğundan daha XII. yüzyıldan itibaren Konya'da meydana gelen tasavvuf kültür ortamından etkilenmiş olmalıdır. Ayrıca Hicaz yolları üzerinde bulunmasından dolayı, Ereğli'de yolculara yönelik bazı tasavvufî yapılanmaları da beraberinde getirdiği göz ardı edilmemelidir. Bu iki önemli nedene bağlı olarak Ereğli'de tekke ve zâviyelerin kurulduğu, Osmanlı belgelerinden anlaşılmaktadır. Bu bölümde Ereğli ve çevresinde fonksiyonel durumda bulunan tekke ve zâviyeler incelenecektir.

#### 1. Abdal İlyas Zâviyesi

Ereğli'de üç yerleşim biriminde Abdal İlyas adını taşıyan zâviye bulunmaktadır. Bunlar; Dede-i Kebir, Bualı ve Boğaz karyelerindedir.

##### a. Dede-i Kebir Abdal İlyas Zâviyesi

Şu anda Büyük Dede olarak bilinen Dede-i Kebir köyündeki Abdal İlyas zâviyesinin varlığı Karamanoğulları devrine kadar gitmektedir. Karamanoğlu İbrahim Bey, bu zâviyenin tasarrufunu Derviş Hızır'a vermiştir<sup>219</sup>.

Osmanlı döneminde adı geçen zâviye işlevini sürdürdüğünden Yavuz Sultan Selim döneminde; Kızıl, Kenise ve Yenice köylerinin zeminleri Medine vakfına toplanmaktadır. Fakat öşrün yarısı ile örfî resimler buradaki Abdal İlyas Zâviyesi'nin giderlerinin karşılanması için ayrılmıştır. Bu uygulamanın eskiden beri böyle olduğu

<sup>219</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 241.

hakkında ellerinde Karamanoğlu beylerinden kalma belgeleri vardır. Kızıl, Kenise ve Yenice köylerinin toplam nüfusu Konyalı'ya göre, 142 olup, bu nüfusun 97'si Abdal İlyas neslinden geliyordu. Bu üç köydeki reaya sayısı ise 49 idi<sup>220</sup>. Zâviyenin 9 tane de hizmetçisi mevcut olup, bu üç köydeki çiftlikler, tekkedeki dervişlerin kontrolleri altında bulunuyordu.

XVI. yüzyılda buraya yeni vakıfların ilâve edildiği, Kanunî devrinde, Nakkaş köyünde Abdal İlyas Zâviyesi vakfı bulunmasından anlaşılmaktadır<sup>221</sup>. Karacadağ nahiyesinin köylerinden biri olan Yenice köyünde de Abdal İlyas Zâviyesi'nin vakfı bir değirmen, iki çiftlik vardı<sup>222</sup>.

Dede-i Kebir'de bulunan zâviye ile ilgili belirlenebilen ilk Osmanlı belgesinin tarihi, Recep 1102 / Mart 1691 yılına ait olup; “*meşrutiyet*” üzere Seyyid Hüseyin, Ahmed ve Hasan mutasarrıflar iken Hızır adlı bir kişi kendilerinden bu görevi kanunsuz olarak alınca, merkeze şikayet etmeleri üzerine kendilerine aynı görev tekrar verilmiştir<sup>223</sup>. Muharrem 1111 / Haziran 1699 yılında bu zâviyede nâzır olmadığı için bu göreve Abdullah yarım akçe karşılığında atanmıştır<sup>224</sup>. Zilhicce 1118 / Mart 1707 yılında bu zâviyenin zâviyedâr ve mütevelliliğini Mustafa adlı kişi üzerine almış; ancak azledilerek bu görevler “*evlâd-ı vâkıfdan*” Şeyh Mehmed'e verilmiştir<sup>225</sup>.

Yukarıdaki belgeler, Dede-i Kebir köyündeki Abdal İlyas Zâviyesi'nin zengin vakıflara sahip olduğunu göstermektedir.

---

<sup>220</sup> *A.g.e.*, s. 375–376.

<sup>221</sup> *A.g.e.*, s. 410.

<sup>222</sup> *Aynı yer.*

<sup>223</sup> *VAD.*, no: 1159, s.84.

<sup>224</sup> *VAD.*, no: 1140, s. 59.

<sup>225</sup> *VAD.*, no: 1069, s. 27.

### **b. Bualı Abdal İlyas Zâviyesi**

Ereğli’de Abdal İlyas adına açılmış ikinci zâviye, Bualı karyesinde bulunuyordu. Bualı’daki Abdal İlyas Zâviyesi ile ilgili şimdilik tespit edilen tek kayda göre; Şevval 1117 / Ocak 1706 yılında bu zâviyenin şeyhi ve mütevellisi olan Hüseyin ölünce bu görevler Hidayet’e verilmiştir<sup>226</sup>.

### **c. Boğaz Köyü Abdal İlyas Zâviyesi**

Ereğli’ye bağlı köylerden Boğaz’da Abdal İlyas adına faaliyette bulunan üçüncü zâviyenin varlığı, Karamanoğulları devrine kadar gitmektedir. Karamanoğlu İbrahim Bey, zâviyenin şeyhliğini Derviş Hıdır ve Derviş Yesi’ye vermiştir<sup>227</sup>. Bu zâviyenin vakfi bulunduğu Osmanlı dönemi kayıtları bulunmaktadır.

Fatih devrinde, Ereğli’ye bağlı Boğazköy’de Abdal İlyas Zâviyesi vakfı idi<sup>228</sup>.

Boğaz’da bulunan Abdal İlyas Zâviyesi ile ilgili Osmanlı’ya ait olup tespit edilebilen diğer iki kayıt XVIII. yüzyıla aittir. Bunlardan ilki Zilkade 1121 / Ocak 1710 tarihli olup, buna göre; zâviyenin mütevellisi olan Ahmed ölünce görevi oğlu Mehmed’e verilmiştir<sup>229</sup>. Safer 1154 / Nisan 1741 tarihli ikinci belgeye göre ise, bu zâviyenin zâviyedâr ve mütevellisi olan Hızır ve Ahmed ölünce yerine “*evlâd-ı vâkıfdan*” Seyyid Mehmed bin İbrahim atanmıştır<sup>230</sup>.

<sup>226</sup> VAD., no: 1069, s. 27.

<sup>227</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 345.

<sup>228</sup> Feridun Nâfiz UZLUK, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 56.

<sup>229</sup> VAD., no: 1069, s. 27.

<sup>230</sup> VAD., no: 1073, s. 8.

## 2. Cahî Zâviyesi

Cahî Zâviyesi, Ereğli'nin Cahî Mahallesi'nde idi. Bu adı taşıyan mahalle, Selçuklular devrinden beri mevcut olmalıdır. Aksaraylı Kerimiüddin Mahmud Sultan Gıyaseddin Mesud'un Anadolu'ya dönüşünü anlatırken 1302'de Cahî oğlu adlı birinin isyan ettiğini ve Niğde ile Aksaray arasında bulunan Develikarahisar Kalesi'ni ele geçirdiğini yazmaktadır<sup>231</sup>.

Adı geçen Cahî oğlu; Ereğli'de oturan bir ailenin soyundan olduğu tahmin edilebilir. Konyalı da Cahî oğlunun Ereğlili bir kumandan ya da Varsak beyi olduğu kanısındadır<sup>232</sup>. Öyle ise, bu mahallenin adını bu kişinin ailesinde aldığı söylenebilir.

Cahî Zâviyesi, Karamanoğulları devrinde de faaldî ve mütevellisi Alâadin idi. Karamanoğlu İbrahim Bey, sekiz tarlası olan bu zâviyenin gelirlerinden vergi alınmaması için ferman vermiştir<sup>233</sup>.

Cahî Zâviyesi, Osmanlılar devrinde de faaliyetlerini devam ettirmiş olup, Fatih zamanında şeyhliğini Ahî Pîrî yapmaktaydı<sup>234</sup>. Kanunî devrinde Ereğli'de zâviyenin vakfı da bulunmaktaydı<sup>235</sup>.

Cahî Zâviyesi ile ilgili ilk belgenin tarihi C. âhir 1116 / Ekim 1704 olup, burada şeyh, zâviyedâr ve mütevellî olan İsa ölünce oğlu Mehmed bu görevlere getirilmiştir<sup>236</sup>. Safer 1118/ Mayıs 1706 yılında, zâviyenin zâviyedâr ve mütevellisi olan Ahmed'den

<sup>231</sup> Aksaraylı Kerimeddin Mahmud, *Selçukî Devletleri Tarihi*, (Çev: M. Nuri GENÇOSMAN), Ankara 1943, s. 328.

<sup>232</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 426.

<sup>233</sup> *A.g.e.*, s. 240-241.

<sup>234</sup> UZLUK, *a.g.e.*, s. 56.

<sup>235</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 394.

<sup>236</sup> *VAD.*, no: 1069, s. 26.

beratının yenilenmesi istenmiştir<sup>237</sup>. Şaban 1118 / Kasım 1706 tarihli belgeye göre; iki akçe ile zâviyenin mütevellisi ve şeyhi olan Mehmed üzerinden Ahmed hakkı olmadığı halde alınca bu görev geri alınarak Mehmed'e verilmiştir<sup>238</sup>. Şevval 1119 / Aralık 1707'de günlük iki akçe ile müteveli ve şeyhi Osman adlı biridir. Kendisi bu iki görevden feragat etmiştir<sup>239</sup>. C. evvel 1122 / Haziran 1710 tarihli belgeye göre; zâviyenin meşihat ve tevliyet görevlerine iki akçe karşılığında Mehmed atanmıştır<sup>240</sup>. Muhtemelen Osman'dan boşalan yere daha 1707'de Mehmed atanmış; ancak beratı 1710'da verilmiştir. C. âhir 1124 / Temmuz 1712 tarihinde Cahî Zâviyesi'nin iki akçe ile zâviyedâr ve mütevellisi olan Mehmed bu görevlerinden feragat edince boşalan bu görevlere Kasım ve Mehmed atanmıştır<sup>241</sup>.

### 3. Helvacı Baba Zâviyesi

Helvacı Baba Zâviyesi, Ereğli'nin Meydanbaşı Mahallesi'nde bulunmakta idi<sup>242</sup>.

Meydanbaşı Mahallesi, bugün de varlığını aynı ad ile devam ettirmektedir. Binaları hakkında bilgi bulunmayan zâviyenin türbe bölümü hâlen mevcuttur. Konyalı'ya göre, bu türbede Ahî teşkilâtı üyesi Helvacı Zekariyya yatmaktadır. Belgelerde Helvacı Baba olarak geçen bu zatın adının Zekeriya olduğu, Konyalı'nın verdiği bu bilgiden anlaşılmaktadır. Kitabesinde kendisinden şehit diye söz edilmektedir. Kanuni devrinde (1520–1566) yaşadığı tahmin edilen<sup>243</sup> Helvacı Baba için mezar kitabesinde şehit dendiğine bakılırsa, haksız yere katledilmiş olmalıdır.

<sup>237</sup> VAD., no: 1069, s. 27.

<sup>238</sup> VAD., no: 1069, s. 27.

<sup>239</sup> VAD., no: 1069, s. 27.

<sup>240</sup> VAD., no: 1069, s. 28.

<sup>241</sup> VAD., no: 1069, s. 28.

<sup>242</sup> BOA, CEV, no: 2841.

<sup>243</sup> KONYALI, a.g.e., s. 548.

Bu zâviye ile ilgili ilk belgenin tarihi C. âhir 1125 / Haziran 1713 olup, bu belgeye göre; zâviyenin iki akçe ile zâviyedârı olan Mehmed görevinden alınmış ve yerine kadı arzı ile Mustafa atanmıştır<sup>244</sup>. İkinci belgenin tarihi ise R. evvel 1134 / Aralık 1721 olup bir akçe ile zâviyede şeyh ve müteveli olan Seyyid Ali üzerinden Seyyid Ahmed bu görevleri almış; ancak azledilerek eskiden bu görevleri yürüten Seyyid Ali'ye kadı arzı ile tekrar verilmiştir<sup>245</sup>. Tevliyet görevini Safer 1135 / Kasım 1722 tarihinde Seyyid Ali üzerinden Seyyid Ahmed alınca, yine kadı arzı ile Seyyid Ali'ye bu görev iade edilmiştir<sup>246</sup>. Bu yıllarda Ali ile Ahmed arasında tevliyet görevi için kıyasıya bir rekabet olduğu anlaşılmaktadır. Seyyid Ali, bu görevde R. evvel 1140 / Ekim 1727 yılında ölümüne kadar beş kalmış, kendisi ölünce Şeyh Mehmed'e mütevellilik ve zâviyedârlık görevi verilmiştir<sup>247</sup>.

Helvacı Baba Zâviyesi'nin vakıfları hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakta; ancak müteveli atamalarının yapıldığı bilinmektedir. Şaban 1241 / Mart 1826 yılında Helvacı Baba Zâviyesi Vakfı'nın zâviyedâr ve mütevellisi olan es-Seyyid Sun'ullah ölmüş, yerine oğulları es-Seyyid İbrahim, es-Seyyid Abdurrahman ve es-Seyyid Beytullah adlı kardeşler kendilerine berat verilerek atanmıştır<sup>248</sup>.

#### **4. Meydanbaşı Zâviyesi**

Ereğli'de Meydanbaşı Mahallesi'nde ikinci bir zâviye daha bulunmakta idi. Bulunduğu yerin adı ile belgelere kaydedilen bu zâviyeye Şevval 1133 / Temmuz 1721 tarihinde şeyh ve müteveli olan Hacı Hüseyin ölmüş, oğlu işin ehli olmadığından

<sup>244</sup> VAD., no: 1069, s. 28.

<sup>245</sup> VAD., no: 1069, s. 30

<sup>246</sup> VAD., no:1069, s. 30.

<sup>247</sup> VAD., no: 1144, s. 27.

<sup>248</sup> BOA, CEV, no: 2841.



dolayı kadı arzı ile söz konusu görevler Seyyid Ali'ye verilmiştir<sup>249</sup>. Ancak bu görevden mütevelliliğin Seyyid Ahmed'in üzerinde bulunduğuna bakılırsa, daha sonra Seyyid Ali'nin üzerinden bu görev alınmış ve Ahmed'e verilmiştir. Zilkade 1134 / Ağustos 1722 tarihli belge bunu göstermektedir. Bu konudaki çekişmenin sürdüğü, mütevellilik görevini Seyyid Ahmed üzerinden Seyyid Ali'nin almasından anlaşılmaktadır. Ancak elinde bulunan berat gereği bu görev tekrar Seyyid Ahmed'e verilmiştir<sup>250</sup>.

### 5. Şeyh Şahabeddin Zâviyesi

Ereğli'de Türbe Mahallesi'nde bulunan Şeyh Şahabeddin zâviyesini Ahî olduğu tahmin edilen Şeyh Şahabeddin kurmuştur<sup>251</sup>. Peki, Şeyh Şahabeddin kimdir? Ünlü Türkmen sofi Evhadüddin Hâmid el-Kirmânî'nin Farsça Menâkıbnâmesi'nde, aslen Ahlatlı olup, Missis kürkü ve borkü giymiş olan iki genç kardeşin Kayseri'de Evhadüddin Kirmânî'nin huzuruna geldiklerine dair bilgi bulunmaktadır. Mikail BAYRAM'a göre; bu iki genç kardeş Ereğlili olup, Bedrüddin ve Şahabeddin adlarını taşımaktadırlar<sup>252</sup>.

Niğdeli Kadı Ahmed *el-Veledü's-Şefik* adlı eserinde Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî'nin, Ereğli'de Şeyh Şahabeddin Emir ve Şeyh Bedrüddin Yaman-i Emir adlarında iki talebesi bulunduğunu ve bu iki kardeşin Ereğlili Mevdud'un oğulları olduklarını yazmaktadır. Kadı Ahmed, bu kardeşlerden en büyüğü olan Şeyh Bedrüddin Yaman'ın ulu bir kişi olduğunu belirtmiştir. Niğdeli Kadı Ahmed'in tanıttığı Şeyh Bedrüddin Yaman ve Şeyh Şahabeddin Çoban'ın, *Menakıb-ı Şeyh Evhadüddin-i*

<sup>249</sup> VAD., no: 1069, s. 29.

<sup>250</sup> VAD., no: 1069, s. 30.

<sup>251</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 515.

<sup>252</sup> MİKÂİL BAYRAM, "Ereğli'de Medfun Olan Şeyh Şihabü'd-din Makbul Kimdir?", *III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti*, Konya 1994, s.121.

*Kirmânî*'de adı geçen Şeyh Şahabeddin ile Şeyh Bedrüddin oldukları anlaşılmaktadır<sup>253</sup>. Karamağaralı ise; Şeyh Şahabeddin'in, Bağdat'ta türbesi bulunan ve fütüvvet teşkilâtını kuran Şeyh Şihâbü'd-din Suhreverdî ile isim benzerliği nedeniyle karıştırıldığı görüşündedir<sup>254</sup>.

Şeyh Şahabeddin Zâviyesi'nin bitişiğinde, bânisinin türbesi bulunmaktadır. Mikâil BAYRAM, bu zâviyede gelip geçen yolculara yemek çıkarılması için imaret bölümünün de ilâve edildiğini yazmaktadır<sup>255</sup>. KONYALI, imarete görevli atamalarının bulunduğunu söylemektedir<sup>256</sup>. Zâviyenin camisi de mevcut olup hâlen ibadete açıktır.

Şeyh Şahabeddin Zâviyesi'nin şu anda cami ve türbe dışındaki binalar yıkılmış durumda olup, 1984–1987 yılları arasında Beyhan KARAMAĞARALI tarafından yapılan kazılarla temelleri ortaya çıkarılmıştır<sup>257</sup>.

Karamanoğulları devrinde işlevini sürdüren Şeyh Şahabeddin Zâviyesi gelirlerinden Karamanoğlu İbrahim Bey verdi alınmaması için kendilerine muaf name vermiştir<sup>258</sup>.

Şeyh Şahabeddin adına inşa edilmiş Ereğli dışında da zâviyeler vardı. Nitekim Karaman'ın Zâviye Mahallesi'nde de Şeyh Şahabeddin Zâviyesi bulunmaktaydı. Şaban 1217 / Aralık 1802'de bu zâviyenin mütevellisi ve şeyhi olan es-Seyyid eş-Şeyh Receb

<sup>253</sup> BAYRAM, *a.g.m.*, s. 121–122.

<sup>254</sup> Beyhan KARAMAĞARALI, "Ereğli Şeyh Şihâbü'd-din Suhreverdî Külliyesi Kazısı", *VII. Vakıf Haftası*, Ankara 1990, s. 258.

<sup>255</sup> BAYRAM, *a.g.m.*, s. 121.

<sup>256</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 515.

<sup>257</sup> KARAMAĞARALI, *a.g.m.*, s. 255–259.

<sup>258</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 239.

Efendi, para olmadığından, “*meclis-i şer’*e” başvurarak, bu zâviyeye yemek parası yardımı yapılmasını istemiştir<sup>259</sup>.

Ereğli’deki Şeyh Şahabeddin Zâviyesi Osmanlı döneminde de faal olup, Fatih devrinde bu zâviyeye Şeyh Sinan tasarruf ediyordu. Bu sırada Mehmed Fakîh adlı birisi nazırlık görevini yürütüyordu<sup>260</sup>. 1500 yılında, Şeyh Şahabeddin Zâviyesi’nin mütevellisi Cemal Ahmed oğlu Kasım Çelebi; şeyhi ise Mevlânâ Muhyiddin Arab idi. Bu sırada zâviyenin vakfı olarak Ereğli ve çevresinde 84 tarlası, 10 bağı, 2 değirmeni ve 1 bezir hanesi vardı<sup>261</sup>.

Şeyh Şahabeddin Zâviyesi’ne XVII. yüzyıldan itibaren görevlilerin atandığı belgelerden anlaşılmaktadır. Bununla ilgili tespit edilebilen ilk belge, Şaban 1102 / Nisan 1691 tarihli olup, kilercilik yapan Abdülfettah, görevinden kendi rızasıyla feragat etmiş ve Ali bu göreve getirilmiştir<sup>262</sup>. Daha sonra İbrahim adlı birinin kilerci olarak atandığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1103 / 1691–1692 yılında adı geçen İbrahim kilercilik görevine bakmakta iken ölmüş ve müteveli olan Abdülfettah’ın arzıyla İbrahim adlı biri bu göreve getirilmiştir<sup>263</sup>. Aynı yıl zâviyede kâtip olan Seyyid Hasan kendi rızasıyla diğer Hasan’a görevini devretmiştir<sup>264</sup>. 1699 yılında, Darüssaade Ağası Hacı Ali Ağa arzı ile zâviyenin mütevelliliği ulemadan Hasan’a verilmiştir<sup>265</sup>. Zilkade 1111 / Nisan 1700 tarihinde zâviyede câbi bulunmadığından bu göreve el-Hac İsmail atanmıştır<sup>266</sup>. 1802 yılında Şeyh Şahabeddin Zâviyesi’nin camisinde imam olan Şeyh Mehmed ve imaretinde aşçı olan Hacı Hazma ölmüşler, her ikisinin görevi Seyyid Mehmed

<sup>259</sup> BOA, CEV, no: 2866.

<sup>260</sup> UZLUK, a.g.e., s. 55.

<sup>261</sup> KONYALI, a.g.e., s. 239.

<sup>262</sup> VAD., no: 1159, s. 84.

<sup>263</sup> VAD., no: 1159, s. 84.

<sup>264</sup> VAD., no: 1159, s. 84.

<sup>265</sup> KONYALI, a.g.e., s. 517.

<sup>266</sup> VAD., no: 1159, s. 84.

Halife'ye verilmiştir<sup>267</sup>. 1860'ta Sultan Abdülaziz'in cülusu nedeniyle Şeyh Şahabeddin Zâviyesi'nin müşterek şeyh ve mütevellileri olan Hacı Mehmed zade Seyyid Ahmed Şakir, Seyyid Mehmed Zihni'nin beratları yenilenmiştir<sup>268</sup>.

## 6. Akkaya Zâviyesi

Ereğli kazası kayıtları içinde bilgi verilen Akkaya Zâviyesi'nin bulunduğu yer tespit edilememiştir. Bu zâviye ile ilgili ilk belge R. evvel 1118 / Haziran 1706 tarihli olup, “*evlâd-a meşrûta*” üzere bu zâviyenin zâviyedârlığını yaparken ölmüş olan Seyyid Salih'ten boşalan zâviyedârlık görevine Seyyid Hüseyin ve Seyyid İsmail getirilmiştir<sup>269</sup>. Zilkade 1118 / Şubat 1707'de günlük bir akçe karşılığında şeyhlik ve mütevellilik görevlerini yürüten Ahmed üzerinden Seyyid Hasan ve Seyyid İsmail görevi alınca kendisine tekrar görevi iade edilmiştir<sup>270</sup>. Zilhicce 1118 / Mart 1707 tarihinde bir akçe ile bu zâviyede tevliyet, nezaret ve meşihata bakmakta olan Mehmed bin Sefer, Mustafa adına bu görevlerinden feragat etmiştir<sup>271</sup>. Zilkade 1119 / Ocak 1708 tarihli belgeye göre “*evlâd-a meşrûta ba'de'l-inkıraz*” Mustafa ve Ahmed “*ref*” edilerek, kadı arzı ile Mehmed görevlendirilmiştir<sup>272</sup>. Ramazan 1123 / Ekim 1711 tarihinde bu zâviyede, zâviyedâr olarak görevli olan Mehmed bu görevinden Mustafa adına feragat etmiştir<sup>273</sup>. C. âhir 1124 / Temmuz 1712 tarihinde bu zâviyenin “*zâviyedârlık ve tevliyeti meşrûta*” olduğundan bal üretimi ile uğraşan Hasan ve Seyyid Kasım'a “*evlâdiyet*” üzere verilmiştir<sup>274</sup>. C. evvel 1125 / Mayıs 1713 tarihinde Akkaya Zâviyesi'nde mutasarrıf olan Mustafa üzerinden Hasan ve Seyyid Kasım mutassarıflık

<sup>267</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 520.

<sup>268</sup> *A.g.e.*, s. 525.

<sup>269</sup> *VAD.*, no: 1069, s. 27.

<sup>270</sup> *VAD.*, no: 1069, s. 27.

<sup>271</sup> *VAD.*, no: 1069, s. 27.

<sup>272</sup> *VAD.*, no: 1069, s. 27.

<sup>273</sup> *VAD.*, no: 1069, s. 28.

<sup>274</sup> *VAD.*, no: 1069, s. 28.

görevini alınca, “*derkenari*” gereği Mustafa tekrar mutasarrıf olmuştur<sup>275</sup>. R. âhir 1129 / Mart 1717 tarihinde Akkaya Zâviyesi'nin mütevellisi olan Seyyid Kasım ölmüş, yerine kadı arzı ile mutasarrıf Mustafa'ya tevliyet görevi verilmiştir<sup>276</sup>. Ramazan 1130 / Temmuz 1718 tarihinde Akkaya Zâviyesi'nin “*muayyene*” ile zâviyedârı ve yarım akçe ile mütevellisi olan Mustafa ölünce yerine oğlu Seyyid Mehmed geçmiştir<sup>277</sup>. Zilkade 1143 / Mayıs 1731 tarihinde Akkaya Zâviyesi'nin zâviyedârlığı Mustafa'dan “*mahlûl*” olduğundan oğlu Mehmed yarım akçe ile görevlendirilmiştir. Bu belgede Mehmed'den eski beratını yenilemesi istenmiştir<sup>278</sup>. R. âhir 1162 / Mart 1749'da bu zâviyede “*ba-muayyene zâviyedâr*” ve yarım akçe ile müteveli olan Seyyid Mehmed çocuksuz olarak ölünce yerine; Ereğli kazasının naibi Seyyid Abdullah arzıyla, Seyyid Şeyh Abdurrahman getirilmiştir<sup>279</sup>. Zilkade 1169 / Temmuz 1756'da yarım akçe karşılığında zâviyedârlık yapmakta olan Seyyid Şeyh Abdurrahman'dan beratının yenilenmesi istenmiştir<sup>280</sup>. Zilkade 1182 / Mart 1769 tarihinde Seyyid Şeyh Abdurrahman, çocuksuz olarak ölünce yerine Mustafa bu göreve getirilmiştir<sup>281</sup>. Buradan anlaşılıyor ki, Seyyid Şeyh Abdurrahman yirmi yıl bu görevde kalmıştır. Şaban 1219 / Kasım 1804 tarihinde Akkaya Zâviyesi'nde “*ba-muayyene ma'at-tevliye*” zâviyedâr olan Mustafa bu görevinden feragat etmiş, yerine Ereğli kadısı Seyyid Hâfız Feyzullah arzıyla, kardeşinin çocukları; Seyyid Mehmed Emin ve Seyyid Ebubekir getirilmiştir<sup>282</sup>. C. âhir 1226 / Haziran 1811 tarihinde Mehmed Emin'in ölümü üzerine oğlu Seyyid Mustafa'ya, naip Mehmed Said arzıyla, bu görev verilmiştir<sup>283</sup>. Receb 1233/ Mayıs

<sup>275</sup> VAD., no: 1069, s. 28.

<sup>276</sup> VAD., no: 1069, s. 29.

<sup>277</sup> VAD., no: 1069, s. 29.

<sup>278</sup> VAD., no: 1073, s. 5.

<sup>279</sup> VAD., no: 1055, s. 17.

<sup>280</sup> VAD., no: 1062, s. 27.

<sup>281</sup> VAD., no: 1072, s. 32.

<sup>282</sup> VAD., no: 532, s. 112.

<sup>283</sup> VAD., no: 534, s. 78.

1818’de Akkaya Zâviyesi’nin zâviyedârlığına mutasarrıf olan es-Seyyid Ebubekir bin Mustafa, bu görevinden feragat etmiş; yerine, naip Mehmed Emin arzıyla Seyyid Hacı Mustafa bin Seyyid Mehmed atanmıştır<sup>284</sup>.

Akkaya Zâviyesi ile ilgili şimdilik XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra belgeye rastlanmamıştır.

### 7. Şeyh Gündi Dede Tekkesi

Şeyh Gündi Dede Tekkesi Ereğli’ye 15 km. uzaklıktaki İvriz köyünde bulunmaktadır.

XV. yüzyılın son çeyreğinde Fatih ve II. Bayezid tarafından yaptırılan vakıf tahrirleri sırasında Gündi Dede Tekkesi hakkında herhangi bilgi bulunmadığına göre, XV. yüzyıldan sonra kurulmuş olmalıdır.

Şeyh Gündi Dede Tekkesi ile ilgili ilk belgenin tarihi Muharrem 1159 / Ocak 1746 olup, bu tarihte buranın tevliyet ve zâviyedârlığına “*evlâdiyet ve meşrutiyet*” üzere Abdülaziz kızı Emine bakmakta iken vefat etmiş, bunun üzerine Ereğli naibi Seyyid Ahmed Efendi arzıyla oğlu Mehmed Halife bu görevlere getirilmiştir<sup>285</sup>. Zâviyede bir kadının mütevellî ve zâviyedâr olması, Osmanlı toplumunda kadınların sosyal hayattaki fonksiyonlarını göstermesi açısından önemlidir. C. evvel 1165 / Mart 1752 tarihinde bu tekkenin validesi olan Abdülaziz kızı Emine mahlûlünden “*evlâdiyet*” üzere mütevellîsi olan Seyyid Mehmed’e beratla bu görev bırakılmıştır<sup>286</sup>. R. evvel 1170 / Kasım 1756’da

<sup>284</sup> VAD., no: 534, s. 79.

<sup>285</sup> VAD., no: 1055, s. 16.

<sup>286</sup> VAD., no: 1055, s. 18.

zâviyedâr ve müteveli olan Seyyid Mehmed Halife'den beratının yenilenmesi istenmektedir<sup>287</sup>.

### **8. Hızır Işık ve Yakub Işık Zâviyesi**

Yukarıda da değinildiği üzere XV. yüzyıldan itibaren Bektaşîler'e Işık dendiğine bakılırsa, Yakub Işık ve Hızır Işık zâviyeleri, Bektaşîler adına inşa edilmiş iki tasavvuf yapısı idi. Yeri belirlenemeyen ve Karacadağ nahiyesine bağlı olarak gösterilen bu zâviyelerden Şeyh Yakub Zâviyesi'nde görevli olan şeyhin evlâdından on beş kişinin bulunduğunu ve bunların her türlü vergiden muaf tutulduklarını Konyalı yazmaktadır<sup>288</sup>. Yavuz Sultan Selim döneminde Kemrelik mezraası bu zâviyenin vakfidır<sup>289</sup>.

Karacadağ nahiyesinde Hızır Işık Zâviyesi'nin cemaati de vardır. Bunlar, Hızır Işık'ın evlâdından idiler. Ellerinde bulunan toprakları eskiden beri ekip-diken ve vergi vermeyen bu cemaatin sayısını Konyalı on üç olarak tespit etmiştir<sup>290</sup>.

Hızır Işık ve Yakub Işık zâviyelerine dair iki belge tespit edilebilmiştir. Buna göre, Zilkade 1108 / Mayıs 1697 tarihinde mutasarrıf olan Mustafa'dan beratını yenilemesi istenmiştir<sup>291</sup>. Zilhicce 1125 / Aralık 1713 tarihinde zâviyeye mutasarrıf olan Mustafa ve Bayezid ölünce, yerlerine Ebulkasım ve Hızır getirilmiştir<sup>292</sup>.

### **9. Şeyh Saltuği Zâviyesi**

Şeyh Saltuği Zâviyesi ile ilgili XV. yüzyıl vakıf kayıtlarında bilgiye rastlanmamıştır. Ereğli kazasında, Hızırlu köyünde tespit edilen zâviye, Yavuz devrinde

<sup>287</sup> VAD., no: 1062, s. 27.

<sup>288</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 375.

<sup>289</sup> *A.g.y.*

<sup>290</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 375.

<sup>291</sup> VAD., no: 1140, s. 72.

<sup>292</sup> VAD., no: 1069, s. 28.



mevcut idi. Ereğli'nin 31 nüfuslu Hızırlu köyünün zemini Medine vakfı, vergileri ise timardı. Burada ikamet eden ve Şeyh Saltuği soyundan oldukları anlaşılan Seyyid Saltuği oğlu Seyyid Yahya, kardeşi Seyyid Mehmed, Seyyid Ali oğlu Yakup, kardeşi Seyyid Saltuği, Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Mahmud, Seyyid İbrahim oğlu Şaban, kardeşi Muharrem adlı yedi kişi eskiden beri her türlü vergiden muaf idiler<sup>293</sup>.

Seyyid Saltuği'nin 1500 yılında 6 tarla ile iki bağı vakfı idi<sup>294</sup>.

Ereğli'nin Hızırlu köyündeki Şeyh Saltuği Zâviyesi'ne dair XVIII. yüzyıl ortalarında bir tek belge belirlenmiştir. Safer 1157 / Mart 1744 tarihli bu belgeye göre, Şeyh Saltuği Zâviyesi'nde nâzır olmadığı için Ereğli kadısı Seyyid Derviş Mehmed arzıyla Hacı Süleyman nâzır olarak görevlendirilmiştir<sup>295</sup>.

## 10. Sarıyum Zâviyesi

Yeri belirlenemeyen Ereğli kazası sınırları içinde gösterilen Sarıyum Zâviyesi ile ilgili sadece bir belge belirlenebilmiştir. Buna göre, C. âhir 1116 / Ekim 1704 tarihinde bu zâviyede zâviyedâr ve mütevellî olan Himmetullah ölünce Hacı Hüseyin'e bu görevler verilmiştir<sup>296</sup>.

## 11. Zâviye-i Sağır

Ereğli kazası Hurufât Defterlerinde geçen Zâviye-i Sağır'ın nerede bulunduğu dair kayda rastlanmamıştır. Bu zâviye ile ilgili tek kayda göre; C. âhir 1116 / Ekim 1704

<sup>293</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 370–371.

<sup>294</sup> *A.g.e.*, s. 241.

<sup>295</sup> *VAD.*, no: 1055, s. 15.

<sup>296</sup> *VAD.*, no: 1069, s. 26.

tarikhinde zâviye evkafının mütevellisi olan Abdi ölmüş ve yerine Salih görevlendirilmiştir<sup>297</sup>.

## **12. Sarı Minber Zâviyesi**

Sarı Minber Zâviyesi, Ereğli şehri merkezinde, Şeyh Şahabeddin Zâviyesi'nin yakınında bulunmaktadır. Sadece Şevval 1116 / Ocak 1705 tarihli bir belgeye göre bu zâviyede zâviyedâr ve mescit vakfının mütevellisi olan Abdi ölmüş, yerine Salih bu görevlere atanmıştır<sup>298</sup>. Buna göre zâviyenin mescit bölümü de bulunuyordu.

## **13. Çat Karyesi Zâviyesi**

Ereğli'nin Çat köyünde bulunmaktadır. Şaban 1119 / Ekim 1707 tarihinde günlük iki akçe ile bu zâviyede şeyh ve müteveli olan Mehmed ölmüş, yerine Seyyid Osman bu görevlere getirilmiştir<sup>299</sup>.

## **14. Şeyh Yusuf Zâviyesi**

Hakkında ayrıntılı bilgi bulunmayan Şeyh Yusuf Zâviyesi, Ereğli'nin Dede-i Kebir, Yunus ve Boğaz köylerinde bulunmakta idi. Aşağıda bunlar ayrı başlıklar altında incelenecektir.

### **a. Dede-i Kebir Şeyh Yusuf Zâviyesi**

Günümüzde Büyük Dede olarak bilinen, belgelerde ise sürekli olarak Dede-i Kebir şeklinde kaydedilen köyde idi. Konyalı'nın tespitlerine bakılırsa kabristanın içinde bulunan türbenin bitişiğinde idi. Türbede II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, 1244

---

<sup>297</sup> VAD., no: 1069, s.26.

<sup>298</sup> VAD., no: 1069, s. 26.

<sup>299</sup> VAD., no: 1069, s. 27.

yılında doğan ve III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 1274 yılında vefat eden Hz. Peygamber'in müezzini Bilâl-i Habeşî'nin soyundan Şeyh Yusuf'un gömülü olduğu söylenmektedir. Şeyh Yusuf'un 1964 yılında türbesi yenilenmiş olup, kabrin baş taşında bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabede; günümüz Türk harfleri ile “*Burada Bilâl-i Habeşî soyundan Şeyh Yusuf yatar.*” diye yazılmıştır<sup>300</sup>. Son dönemlerde yapılan bilimsel çalışmalarla Bilâl-i Habeşî'nin bilâ veled olduğu tespit edilmiştir<sup>301</sup>. Öyle ise burada kabri bulunan Şeyh Yusuf, bu zâviyenin şeyhlerinden biri idi. Türbeye kutsiyet atfetmek için onun Bilâl-i Habeşî'nin evlâdından olduğu söylentisi yayılmıştır.

Anadolu Selçukluları döneminde yaşadığı söylenen ve adına zâviye kurulan Şeyh Yusuf hakkında XV. yüzyıl vakıf kayıtlarında bilgi bulunmamaktadır.

Kanunî devrinde; Şeyh Yusuf köyünde, Karacakuyu adlı bir mezraa Şeyh Yusuf Zâviyesi vakfının zeminleri idi. Bunun için söylenen yerleri Şeyh Yusuf Zâviyesi'nin hademeleri tasarruf ederlerdi<sup>302</sup>. Şeyh Yusuf köyündeki Şeyh Yusuf Zâviyesi'nin XVI. yüzyılda dört dervişi vardı. Bunlar ekip diktiklerinin yalnız öşrünü vakfa verirler, bunun dışında vergi ödemezlerdi<sup>303</sup>.

Dede-i Kebir'de bulunan Şeyh Yusuf Zâviyesi ile ilgili XVIII. yüzyıla ait tek kayda göre; R. evvel 1124 / Nisan 1712 tarihinde nezaret görevi iki akçe karşılığında Halil'e verilmiştir<sup>304</sup>.

<sup>300</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 833–834.

<sup>301</sup> Mustafa FAYDA, “Bilâl-i Habeşî” *TDVİA*, VI, İstanbul 1992, s.152.

<sup>302</sup> *A.g.e.*, s. 403.

<sup>303</sup> *A.g.e.*, s. 370.

<sup>304</sup> *VAD*, no:1069, s. 28.

## **b. Boğaz Şeyh Yusuf Zâviyesi**

Şeyh Yusuf zâviyelerinden birinin de belgelerde Boğaz'da bulunduğuna işaret edildiğine bakılırsa, şu anda Ereğli'nin güneybatısındaki Ağızboğaz denen mevkiye bulunuyordu. Boğaz'da bulunan Şeyh Yusuf Zâviyesi ile ilgili ilk belgenin tarihi Zilkade 1121 / Ocak 1710 olup; zâviyenin mütevellisi Ahmed ölünce yerine oğlu Mehmed'in geçmiş olduğu bundan anlaşılmaktadır.<sup>305</sup> C. âhir 1124 / Temmuz 1712 yılında Şeyh Yusuf Zâviyesi'nde şeyh ve müteveli olan Mehmed görevinden alınmış, yerine “*evlâd-ı vâkıfdan*” Şeyh Ahmed ve Hızır getirilmiştir<sup>306</sup>.

## **c. Yunus Şeyh Yusuf Zâviyesi**

Belgelerde Ereğli kazasına bağlı Yunus köyünde gösterilen Şeyh Yusuf Zâviyesi ile ilgili ilk belgenin tarihi Zilkade 1226 / Kasım 1811 olup; Abdal İlyas evlâdından Seyyid Mehmed bin İbrahim zâviyedârlık ve mütevellilik görevini yapmakta idi. Onun ölümü üzerine oğlu Seyyid Hâfız Ömer, Ereğli Naibi Mehmed Said arzıyla atanmıştır<sup>307</sup>. Muharrem 1231 / Aralık 1815'te Şeyh Yusuf Zâviyesi'nin zâviyedâr ve mütevellisi olan Seyyid Hâfız Ömer bin Seyyid Mehmed ölünce yerine oğlu Seyyid Mustafa ile Hâfız Ömer'in kardeşinin oğlu Seyyid Mehmed, Ereğli Naibi Mehmed Said arzıyla atanmıştır<sup>308</sup>.

## **15. Ebüdderdâ Zâviyesi**

Ebüdderda Zâviyesi, Ereğli'nin Zanbasan köyünde gösterilen, şu anda ise bu kentin mahallesi olan Zanbasan'da bulunuyordu.

<sup>305</sup> VAD, no:1069, s. 27.

<sup>306</sup> VAD, no:1069, s. 28.

<sup>307</sup> VAD, no:533, s. 34.

<sup>308</sup> VAD, no:534, s. 78.

Hiz. Peygamberin ashabından olan Ebüdderdâ, Hazrec kabilesine mensup olup gerçek adı Âmir'dir<sup>309</sup>. Babasının adı Zeyd veya Amir olup, dedesinin adı Kays, büyük dedesininki ise; Ümeyye'dir<sup>310</sup>. Ebüdderdâ Hicretin ikinci yılında İslâm dinine girmiş; Hiz. Peygamber'in ölümünden sonra İslâm dinini yaymak için Şam'a gitmiş, orada İslâmiyet'i yaymaya başlamış ve burada kadılık yapmıştır<sup>311</sup>.

Ebüdderdâ hicretin 32. yılında (652) Şam'da vefat edince Bâbüsşagir Mezarlığına defnedilmiştir. 1938 yılında kendisinin ve eşinin mezar taşı bulunmuştur<sup>312</sup>. Eyüp ve Üsküdar'da makamı bulunan Ebüdderdâ'nın Ereğli'de, "Abitter Dede Mezarlığı" olarak bilinen mezarlıkta kendisine ait olduğu söylenen bir türbe bulunmaktadır. Ancak mezarı Şam'da bulunduğuna göre, burada bulunan türbenin de diğerleri gibi bir makam olduğu söylenilebilir.

Ebüdderdâ'nın Bilal, Yezid, Derdâ ve Nesibe adlarında iki kızı ve iki oğlu vardı.

XV. yüzyıl vakıf kayıtlarında ismine rastlanmayan Ebüdderdâ Zâviyesi'nin Yavuz devrinde; Zambasan köyündeki zâviyede ashaptan Ebüdderdâ neslinden 7 kişinin bulunduğu tapu kaydında zikredilmektedir<sup>313</sup>.

Kanunî devrinde vakfı bulun Ebüdderdâ Zâviyesi'nin<sup>314</sup> Ramazan 1150 / Ocak 1738 tarihli bir kayda göre zâviyedârlık görevini "evlâdiyet ve meşrutiyet" üzere es-Seyyid Ömer ve kardeşi es-Seyyid Süleyman yapmaktadır<sup>315</sup>.

<sup>309</sup> Abdullah AYDINLI, "Ebü'd-Derdâ", *TDVİA*, X, İstanbul 1994, s. 310.

<sup>310</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 545.

<sup>311</sup> Şah Muñüddin Ahmed Nedvî-Said Sahib Ansari, *Asrı Saadet*, V, (Hazi: Eşref Edib), İstanbul 1964, s. 8, 10; KONYALI, *a.g.y.*

<sup>312</sup> AYDINLI, *a.g.y.*

<sup>313</sup> KONYALI, *a.g.e.*, s. 368.

<sup>314</sup> *A.g.e.*, s. 394.

<sup>315</sup> *Şikâyet Defteri*, s. 25.

## SONUÇ

Tekke ve zâviyeler dinî, sosyal, kültürel, siyasî ve ekonomik hayatta fonksiyonları olan yapılardır. İslâm dünyasında XI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış, kısa zaman içersinde Anadolu'ya ve buradan Balkanlar'a kadar ulaşmıştır. Kuruldukları yerlerde şehirleşmeyi sağladıkları gibi, buraları kültür merkezleri haline getirmişledir. Böylece Anadolu'nun Türk yurdu olmasında çok önemli katkıları olmuştur. Osmanlı devlet adamlarının tekke ve zâviyeleri çeşitli sebeplerle desteklemesi ile en ücra yerlere kadar, her tarafta yayılmıştır.

Tekkelerin bu derece önem kazanmasında, yöneticilerin verdiği desteğin yanı sıra, halkın gönlünü de fethetmiş olmaları etkili olmuştur.

Türkler'in Anadolu'ya girmesi ile birlikte Anadolu'da da kurulmaya başlanan tekke ve zâviyeler, bu coğrafyada çok etkili olmuşlardır. Birçok fonksiyonu olan bu kurumlarda halkın eğitimi yapılır, göçebeler bu kurumlar ile yerleşik hayata geçirilir, mahallî yerlerdeki kamu hizmetleri yapılır, sanatkâr yetiştirilir, yolcu ve yük taşımacılığının güvenliği sağlanırdı. Hristiyanlar'ın yaşadığı bölgelerde kurulan zâviyeler aracılığı ile buralardaki Hristiyan halkın Müslüman olması gerçekleştirilirdi.

Bu çalışma sırasında Ereğli kazasına ait olan Hurufât Defterleri, Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi kayıtları incelenerek, on beş tekke ve zâviyeye ait belge tespit edilmiş ve değerlendirilmiştir. Bu tekke ve zâviyelerin bir kısmının geçmişi Anadolu Selçuklu Devleti ve Karamanoğulları Beyliği zamanına kadar gitmektedir. Bir kısmı da Osmanlılar döneminde kurulmuştur. Ereğli'de, günümüze bütün üniteleriyle gelen tekke

ve zâviye bulunmamaktadır. Ancak Şeyh Şahabeddin Zâviyesi'nin türbe ve cami bölümleri kalmıştır. Helvacı Baba Zâviyesi'ne ait bina bulunmamakla birlikte, türbesi bulunmamaktadır.

Ereğli'deki tekke ve zâviyelerin yerleri, Ereğli'nin Medine vakfı olması nedeniyle, Medine vakfına ayrılmıştır. Bu nedenle, buradaki zâviyelerin bir kısmı vergilerden muaf tutulmuştur. Tespit edilen on beş tekke ve zâviyenin altısı Ereğli şehir merkezinde, yedisi Ereğli'ye bağlı yerleşim yerlerinde bulunmaktadır. İki zâviyenin yeri ise tespit edilememiştir.

Bunlar, tekke ve zâviyelerin kapatılma tarihi olan 1925 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.



# BİBLİYOGRAFYA

## 1. ARŞİV KAYNAKLARI

a. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Hurufât Defterleri (VAD)

No: 532, 533, 534, 1055, 1062, 1069, 1072, 1073, 1140, 1144, 1159.

b. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Hattı Hümayûn No (HMH)

No: 863, 4620, 4900, 15681, 18729, 18731, 26792, 27194, 27211, 27322.

Cevdet Evkâf No (CEV): 1597, 2841, 2866.

Mühime Defteri No: 3.

c. Cumhuriyet Arşivi No (CA): 030 10 26 150 5, 030 18 01 01 018 24 4, 051 v08  
272, 18 259 69 26.

d. KŞS no: 22, s. 11.

## 2. DİĞER KAYNAKLAR

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, I-II, Ankara 1999.

AKGÜNDÜZ, Hasan, *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*, İstanbul 1997.

AKKUŞ, Mehmet – YILMAZ, Ali, (Bkz: HÜSEYİN VASSÂF).

AKSARAYLI KERİMEDDİN MAHMUD, *Selçukî Devletleri Tarihi*, (Çev: M. Nuri GENÇOSMAN), Ankara 1943.

AKSUN, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1994.

AKYOL, Taha, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul 1999.

AKYÜZ, Vecdi, (Bkz: KARATEPE, Şükrü).

Hamid ALGAR, "Kâzerûnî", *TDVİA*, XXV, Ankara 2002, s. 145–146.

\_\_\_\_\_, "Kâzerûniyye", *TDVİA*, XXV, Ankara 2002, s. 146–148.

ALTOK, Zeynep, (Bkz: BARKEY, Karen).

ARMAĞAN, Mustafa, *Osmanlı İnsanlığın Son Adası*, İstanbul 2003.

ÂŞIKPAŞAOĞLU, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (Düz: N. ATSIZ), İstanbul 1947.

ATEŞ, Toktamış, *Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı*, Ankara 1996.

ATSIZ, H. Nihal, (Bkz: ÂŞIKPAŞAOĞLU - ORUÇ BEĞ).

AYBET, Gülgün Üçel, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları*, İstanbul 2003.

AYDIN, Suavi – EMİROĞLU, Kudret – Uygur KOCABAŞOĞLU (Bkz: OCAK, Ahmet Yaşar).

AYDINLI, Abdullah, “Ebü’ d-Derdâ”, *TDVİA*, X, İstanbul 1994, s. 310–311.

AZAMAT, Nihat, “Evhadüddîn-i Kirmânî”, *TDVİA*, XI, İstanbul 1995, s. 518–520.

\_\_\_\_\_ , “Kâdiriyye”, *TDVİA*, XXIV, İstanbul 2001, s. 131–136.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s. 279–386.

BARKEY, Karen, *Eşkıyalar ve Devlet*, (Çev: Zeynep ALTOK), İstanbul 1999.

BAYKARA, Tuncer, *Türkiye ’nin Sosyal ve İktisadî Tarihi*, Ankara 2000.

BAYRAM, Mikâil, “Ereğli’de Medfun Olan Şeyh Şihabü’ d-din Makbul Kimdir?”, *III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti*, Konya 1994, s. 119–126.

\_\_\_\_\_ , *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm*, Konya 1994.

BERKTAY, Ayşe, (Bkz: QUATAERT, Donald).

ÇABUK, Vâhid, *Osmanlı Teşkilât ve Siyâset Kültürü*, İstanbul 1996.

ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1997.

ÇORLU, Vedat, (Bkz: İNALCIK, Halil).

DARKOT, Besim, “Ereğli”, *İA*, IV, İstanbul 1988, s. 307–309.

DEMİR, Mustafa, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Döneminde Yerleşim Yapısı ve Şehirleşme”, *Osmanlı*, IV, (Edt: Güler EREN), Ankara 1999, s. 98–102.

EDİB, Eşref, (Bakz: ŞAH MULNÜDDİN AHMED NEDVÎ-SAİD SAHİB ANSARÎ)

EKİNCİ, Mustafa, *Anadolu Aleviliği’nin Tarihsel Arka Planı*, İstanbul 2002.

EMECEN, Feridun, “Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti”, *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 501–520.

EREN Güler, (Bkz: DEMİR, Mustafa – GÜNDÜZ, İrfan – HALAÇOĞLU, Yusuf – KÜÇÜKDAĞ, Yusuf – SAVAŞ, Saim).

ERZİ, Adnan, “Bursa’da Ishakî Dervişlerine Mahsus Zâviyenin Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s. 423–429.

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, (Çev: Elif KILIÇ), İstanbul 2002.

\_\_\_\_\_, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, (Çev: Neyyir KALAYCIOĞLU),

İstanbul 2000.

FAYDA, Mustafa, “Bilâl-i Habeşî”, *TDVİA*, VI, İstanbul 1992, s. 152–153.

GENÇOSMAN, M. Nuri, (Bkz: AKSARAYLI KERİMEDDİN MAHMUD).

GÜL, Muammer – BAYRAM, Attila – HAKKOYMAZ, Oğuzhan, *Selçuklu’dan Günümüze Konya’nın Sosyo-Politik Yapısı*, Konya 2003.

GÜNDÜZ, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984.

\_\_\_\_\_, “Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri”, *Osmanlı*, IV, (Edt: Güler EREN), Ankara 1999, s. 468–485.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991.

\_\_\_\_\_, “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, *Osmanlı*, IV, (Edt: Güler EREN), Ankara 1999, s. 581–586.

\_\_\_\_\_, “Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, *DGBİT*, XII, (Red: Hakkı Dursun YILDIZ), İstanbul 1989, s. 315–490.

HÜSEYİN VASSÂF, *Sefîne-i Evliyâ*, I, (Çev: Mehmet AKKUŞ – Ali YILMAZ), İstanbul 1990.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Eğitim ve Bilim”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, I, (Edt: Ekmeleddin İHSANOĞLU), İstanbul 1999, s. 221–361.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, (Bkz: KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. – OCAK, Ahmet Yaşar – TANRIKORUR, Çinuçen – YEDİYILDIZ, Bahaeddin).

İNALCIK, Halil, “Ahîlik, Toplum, Devlet”, *II. Uluslar arası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1999, s. 189–200.

\_\_\_\_\_, “Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?”, *Söğüt'ten İstanbul'a*, (Der: Oktay ÖZEL – Mehmet ÖZ), Ankara 2000, s. 119–145.

\_\_\_\_\_, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, (Çev: Ruşen SEZER), İstanbul 2003.

\_\_\_\_\_, “Osmanlı Tarihi En Çok Saptırılmış ve Tek Yanlı Yorumlanmış Tarihtir”, *Cogito*, S. 19, (Edt: Vedat ÇORLU), İstanbul 1999, s. 25–40.

KAFADAR, Cemal, “İki Cihân Âresinde”, *Cogito*, S. 19, İstanbul 1999, s. 41–61.

KAHRAMAN, Âtîf, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Ankara 1995.

KALAYCIOĞLU, Neyyir, (Bkz: FAROQHI, Suraiya).

KARA, Mustafa, “Osmanlılar'da Tasavvuf ve Tarikatlar”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1996, s.169–269.

\_\_\_\_\_, “Eşrefiyye”, *TDVİA*, XI, İstanbul 1995, s. 477–479.

KARAMAĞARALI, Beyhan, “Ereğli Şeyh Şihâbü'd-din Sühreverdî Külliyesi Kazısı”, *VII. Vakıf Haftası*, Ankara 1990, s. 255–278.

KARATEPE, Şükrü, “Osmanlı'da Din-Devlet İlişkisi”, *Osmanlı'da Din-Devlet İlişkisi*, (Hazl: Vecdi AKYÜZ), İstanbul 1999, s. 139–159.

KAVANİN MECMUASI, IV, Ankara 1926.

KAZICI, Ziya, “Ahîlik”, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 540–542.

KILIÇ, Elif, (Bkz: FAROQHI, Suraiya).

KONYA VİLÂYETİ SALNAMESİ: 1304, 1317.

KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitâbeleri İle Ereğli Tarihi*, İstanbul 1970.

\_\_\_\_\_, *Âbideleri ve Kitâbeleri İle Konya Tarihi*, Ankara 1997.

\_\_\_\_\_, (Bkz: NİŞANCI MEHMED PAŞA).

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İstanbul 1981.

\_\_\_\_\_, “Bektaş”, *İA*, II, İstanbul 1961, s. 461–464.

KÖPRÜLÜ, Orhan, “Abdal”, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 61–62.

\_\_\_\_\_, “Abdal Kumral”, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 63.

\_\_\_\_\_, “Abdal Mûsâ”, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 64.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *II. Bâyezid, Yavuz ve Kanunî Devirlerinde Cemâlî Ailesi*, İstanbul 1995.

\_\_\_\_\_, “Afyonkarahisar’da XIX. Yüzyılda Sağlıkla İlgili Alınan Bazı Önlemler”, *VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2003, s. 111–120.

\_\_\_\_\_, “Ahîliğin Konya’da Kuruluşu ve Tasavvufa Getirdiği Yeni Boyut”, *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2004, s. 53–68.

\_\_\_\_\_, “Hurufât Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Develi Kazâsı'nın Tekke ve Zâviyeleri”, *Bütün Yönleriyle Develi*, Develi 2003, s. 267–276.

\_\_\_\_\_, *Karapınar Sultan Selim Külliyesi*, Konya 1997.

\_\_\_\_\_, “Konya’da Ahî Evran Zâviyesi ve 1097 H/ 1687 M Tarihli Vakfiyesi”, *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2004, s. 85–104.

\_\_\_\_\_, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Tekke ve



Zâviyeler”, *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2004, s. 147–160.

\_\_\_\_\_, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları”, *Konya Kitabı V., Yeni İpek Yolu*, (Edt: Yusuf KÜÇÜKDAĞ), Konya 2002, s. 187-205.

\_\_\_\_\_, “Osmanlı Devleti'nin Şah İsmail'in Anadolu'yu Şiileştirme Çalışmalarını Engellemeye Yönelik Önlemleri”, *Osmanlı*, I, (Edt: Güler EREN), Ankara 1999, s. 269–281.

\_\_\_\_\_, “Osmanlı Dönemi Konya Tekke ve Zâviyeleri”, *Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, s. 135–155.

\_\_\_\_\_, “Osmanlı Döneminde Konya'nın Tasavvufî Hayatına Kısa Bir Bakış”, *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2004, s. 135–146.

\_\_\_\_\_-ARABACI, Caner, *Selçuklular ve Konya*, Konya 1999.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Osmanlı İktisadî Yapısı”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, II, (Edt: Ekmeleddin İHSANOĞLU), İstanbul 1999, s. 511-650.

MAHMUD CEMALEDİN EL-HULVÎ, *Lemazât-ı Hulviyye ez Lemazât-ı Ulviye*, (Hazl: Mehmet Serhan TAYŞÎ), İstanbul 1993.

MANTRAN, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, (Server TANİLLİ), İstanbul 1999.

MASSIGNON, Louis, “Tarikat”, *İA*, XII/ I, İstanbul 1979, s. 1–17.

\_\_\_\_\_, “Tasavvuf”, *İA*, XII/ I, İstanbul 1974, s. 26–31.

MCNEILL, William, *Dünya Tarihi*, (Çev: Alâaddin ŞENEL), Ankara 2003.

MÉLIKOFF, Iréne, “İlk Osmanlıların Toplumsal Kökeni”, *Osmanlı Beyliği*, (Edt: Elizabeth A. ZACHARIADOU), İstanbul 1997, s. 149–158.

MUSLU, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, (18. Yüzyıl)*, İstanbul 2003.

NAİMA MUSTAFA, *Naima Tarihi*, VI, H. Amire Matbaası, İstanbul 1280.

NİŞANCI MEHMED PAŞA, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, (Çev: İbrahim Hakkı KONYALI), İstanbul 1947.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Baba İlyas”, *TDVİA*, IV, İstanbul 1991, s. 368.

\_\_\_\_\_, *Babaîler İsyanı*, İstanbul 2000.

\_\_\_\_\_, “Balım Sultan”, *TDVİA*, V, İstanbul 1992, s. 17–18.

\_\_\_\_\_, “Din ve Düşünce”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, I, (Edt: Ekmeleddin İHSANOĞLU), İstanbul 1999, s. 107–193.

\_\_\_\_\_, “Osmanlı Beyliği Topraklarındaki Sufi Çevreler ve Abdalan-ı Rum Sorunu”, *Osmanlı Beyliği*, (Edt: Elizabeth ZACHARIADOU), İstanbul 1997, s. 159–172.

\_\_\_\_\_, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü”, *Efsaneler ve Gerçekler*, (Edt: AYDIN, Suavi – EMİROĞLU, Kudret – KOCABAŞOĞLU, Uygur), Ankara 2000, s. 67–80.

\_\_\_\_\_, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler, (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul 2003.

\_\_\_\_\_, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 2002.

\_\_\_\_\_, *Türkler, Türkiye ve İslâm*, İstanbul 2002.

\_\_\_\_\_- FARUKÎ, Suraiya, “Zâviye”, *İA*, XIII, İstanbul 1986, s. 468-476.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, İstanbul 1990.

ORUÇ BEĞ, *Oruç Beğ Tarihi*, (Hazl: N. ATŞIZ), Tercüman 1001 Temel Eser, (Basım yeri ve tarihi yok).

ÖNDER, Mehmet, *Anadolu'yu Aydınlatanlar*, Ankara 1998.

ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul 2000.

ÖZEL, Oktay- ÖZ, Mehmet, (Bkz: İNALCIK, Halil).

ÖZTÜRK, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1993.

PEKOLCAY, A. Neclâ - UÇMAN, Abdullah, “Eşrefoğlu Rûmî”, *TDVİA*, XI, İstanbul 1995, s. 480-482.

QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev: Ayşe BERKTAY), İstanbul 2003.

SAVAŞ, Saim, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara 2002.

\_\_\_\_\_, “Osmanlı Dönemi Zâviyeleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”,

*Osmanlı*, IV, (Edt: Güler EREN), Ankara 1999, s. 459–467.

SENAN, Ferruh, *Tarihte ve Coğrafyada Konya Ereğlisi*, İstanbul 1961.

SERTOĞLU Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul 1986.

SEZER, Ruşen, (Bkz: İNALCIK, Halil).

ŞAH MULNÜDDİN AHMED NEDVÎ-SAİD SAHİB ANSARÎ, *Asrı Saadet*, V, (Habl: Eşref EDİB), İstanbul 1964.

ŞAHİN, Kâmil, “Edebâli”, *TDVİA*, X, İstanbul 1994, s. 393–394.

ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kâmûsü'l-Alâm*, (Tıpkı Basım), C. II, Ankara 1996.

ŞENEL, Alâaddin, (Bkz: MCNEILL, William).

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1998.

TANİLLİ, Server, (Bkz: MANTRAN, Robert).

TANMAN, Baha, “Cemâliyye”, *TDVİA*, VII, İstanbul 1993, s. 318.

\_\_\_\_\_, “Hacı Bektâş-ı Velî Külliyesi”, *TDVİA*, XIV, İstanbul 1996, s. 459–471.

TANRIKORUR, Çinuçen, “Osmanlı Mûsikîsi”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, II, (Edt: Ekmeleddin İHSANOĞLU), İstanbul 1999, s. 493–528.

TAYŞI, Mehmed Serhan, “Cemâl-i Halvetî”, *TDVİA*, VII, İstanbul 1993, s. 302–303.

\_\_\_\_\_, (Bkz: MAHMUD CEMALEDİN EL-HULVÎ).

TEKİN, Emrullah, “Hafiye”, *TDVİA*, XV, İstanbul 1997, s. 115–116.

TUNCEL, Metin, “Ereğli”, *TDVİA*, XI, İstanbul 1995, s. 289–293.

TURAN, Osman, *Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1996.

\_\_\_\_\_, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, II, İstanbul 1996.

ULUDAĞ, Süleyman, “Abdal”, *TDVİA*, I, İstanbul 1988, s. 59–61.

\_\_\_\_\_, “Halvetiyye”, *TDVİA*, XV, İstanbul 1997, s. 393–395.

UZLUK, Feridun Nâfiz, *Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1984.

WITTEK, Paul, “Kâzerûnî”, *İA*, VI, İstanbul 1955, s. 523.

YAZICI, Tahsin, “Cemâleddin-i Sâvî”, *TDVİA*, VII, İstanbul 1993, s. 313–314.

\_\_\_\_\_, “Haydariyye”, *TDVİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 35–36.

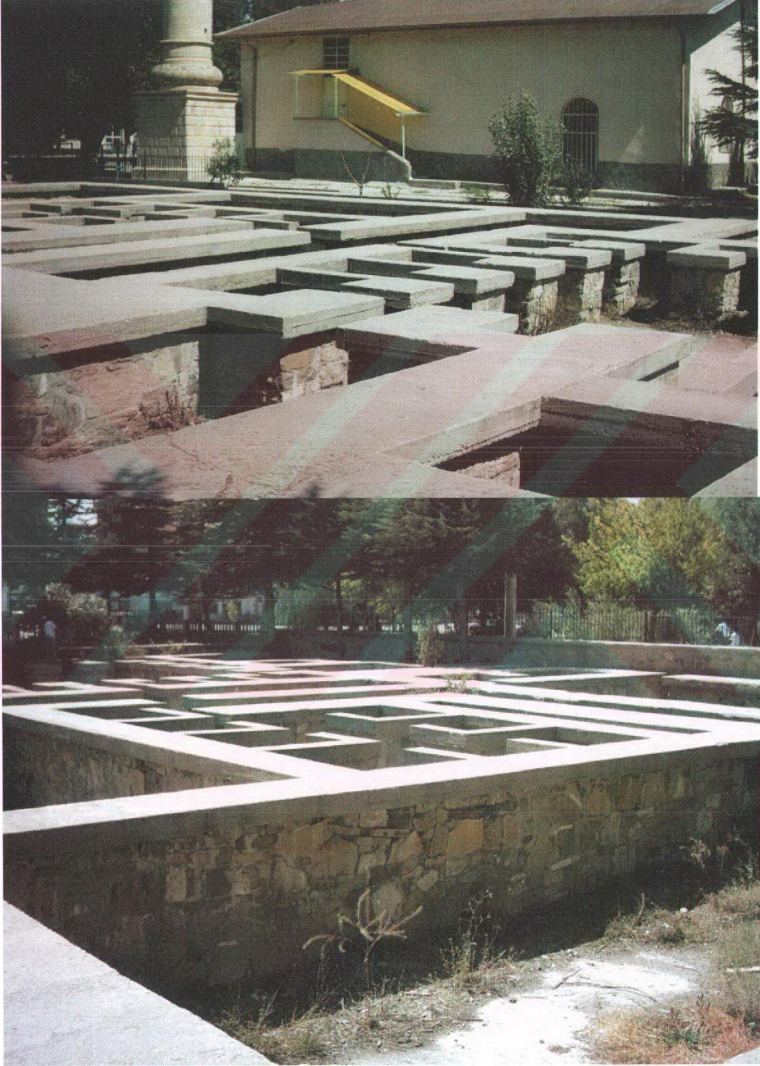
YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Osmanlı Toplumunu”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, II, (Edt: Ekmeleddin İHSANOĞLU), İstanbul 1999, s. 439–510.

YILDIZ, Hakkı Dursun, (Bkz: HALAÇOĞLU, Yusuf).

YÜCER, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003.

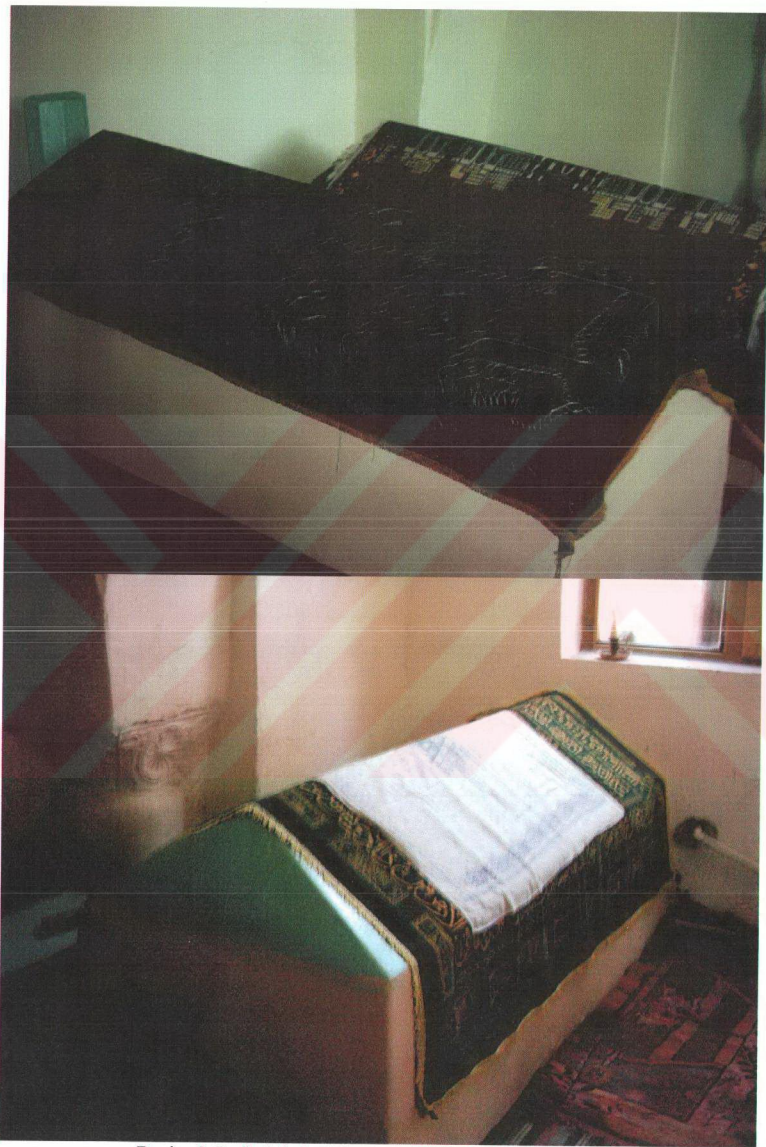
ZACHARIADOU, Elizabeth A., (Bkz: MÉLIKOFF, Iréne – OCAK, Ahmet Yaşar).

## EKLER

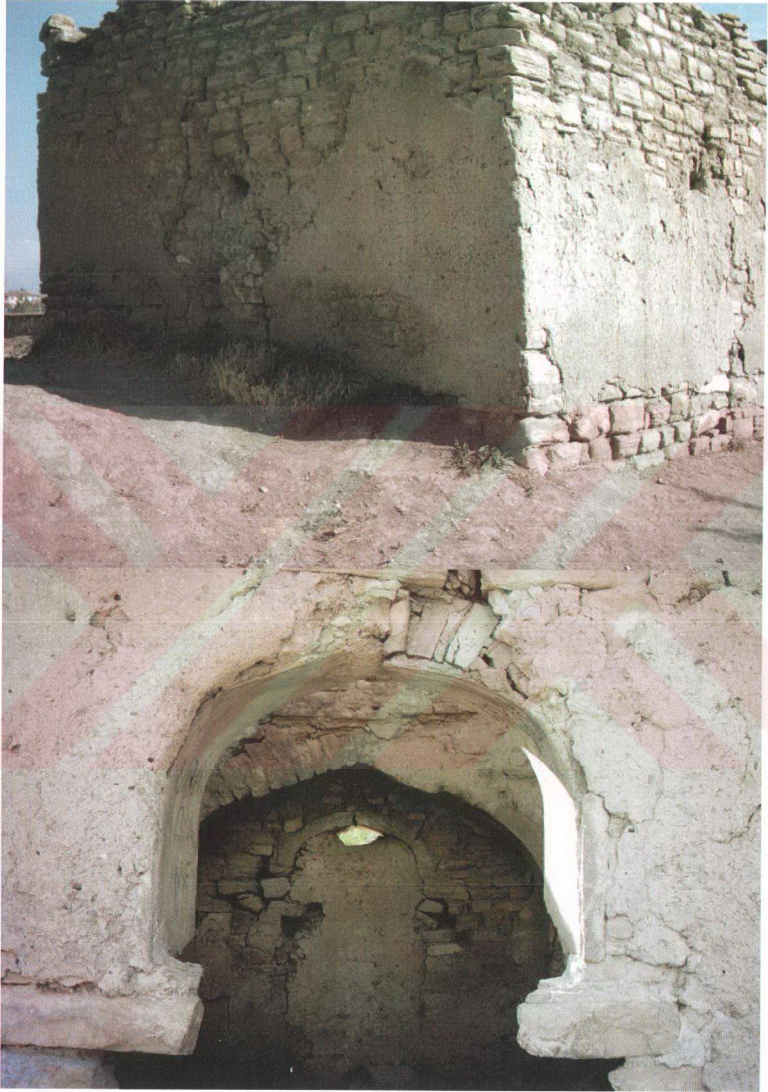


Resim 1 Şeyh Şahabeddin Zâviyesi'nin temellerinin görünüşü.





Resim 2 Şeyh Şahabeddin Camisi'nde bulunan türbeler.



Resim 3 Helvacı Baba Türbesi.



## DİZİN

### A

abdâl, 13, 24  
Abdâl İlyas, 41, 42, 43, 57  
Abdâl İlyas Zâviyesi, 41, 42, 43  
Abdâl Musa, 16, 25  
Abdâlân-ı Rum, 14, 24  
Abdülkâdir-i Geylânî, 11, 19  
Ahi, 22, 23, 28, 33, 44, 45, 47, 67  
Ahmed Rifâî, 10  
Ahmed Yesevî, 10  
Akkaya Zâviyesi, 50  
Anadolu, 5, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 31, 32, 41, 44, 56, 59, 64, 68, 70  
Anadolu Selçuklu, 31

### B

Baba İlyas, 14, 15, 31, 32, 69  
Balım Sultan, 18, 69  
Begas, 41, 57  
Bektaşilik, 14, 15, 16, 19, 32  
Bilâl-i Habeşî, 56  
Boğaz, 43, 55, 57  
Buah, 41, 43  
Bulgar Dağı, 5  
Bursa, 16, 20, 21, 32, 38, 64

### C

Cahî, 44, 45  
Cahî oğlu, 44  
Cahî Zâviyesi, 44  
Cemâleddin Sâvî, 12, 14  
Cüneyd-i Bağdadî, 7, 9

### Ç

Çat, 15, 32, 55

### D

Danişmend Gazi, 5, 24  
darülaceze, 30  
Darü-s-Su'ada, 30  
Dede-i Kebir, 41, 42, 55, 56  
derbend, 29, 34

### E

Ebû Bekr-i Niksâri, 13  
Ebu İshak, 20, 21  
Ebû İshak Kâzerüni.Ebû İshak  
Ebu'l-Haşimü'l-Kufî, 30  
Ebüdderda Zâviyesi, 57, 58  
eğitim, 36, 37  
Emevî, 8, 9  
Emir Hasan, 5, 24  
Emir Sultan, 21, 32  
Erbain Helvası, 20

Ereğli, 4, 5, 6, 13, 24, 25, 26, 27, 28, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 58, 59, 63, 66, 72  
Eşrefoğlu Rûmî, 19, 70  
Eşrefzâde Tekkesi, 20

## F

Fatih, 6, 27, 35, 43, 44, 49, 52, 72

## H

Hacı Bayram-ı Veli, 19  
Hacı Bektaş, 15, 16, 18, 19, 24, 32  
Halvetî, 22, 23  
Halvetîlik, 22, 23  
hânkah, 10, 29, 30  
Haricilik, 9  
Harun Reşid, 5  
hat, 37  
Haydarîlik, 13, 14  
Haydariyye, 14  
Helvacı Zekariyya, 28, 45  
Hızır Işık, 53  
Horosan Erenleri, 24

## I

I. Murad, 32  
II. Abdülhamid, 12  
II. Bayezid, 13, 18, 35  
II. Mahmud, 12  
Işık, 26, 53

## İ

İbn Cübeyr, 31  
İncirli Tekkesi, 20  
iskân, 35  
istihbarat, 38

## K

kadı, 46, 50, 54  
Kâdirîlik, 19, 20  
Kâdiriyye, 11, 19, 20, 63  
Kâfi Baba, 16  
Kalenderî, 13  
Kalenderîlik, 12, 13, 14, 15, 31  
Kanuni, 42, 44, 45, 56  
Karaman, 6  
Karamanoğlu İbrahim Bey, 41, 43, 44, 48  
Karamanoğulları, 6, 41, 43, 44, 48, 59  
Kâzerûnîlik, 20, 21  
Kılıçarslan, 5, 24  
Kızıl, 41  
Konya, 3, 5, 6, 7, 11, 13, 15, 21, 22, 27, 28, 29, 31, 36, 41, 47, 63, 64, 66, 67, 68, 71  
Kübrevilik, 31

## M

Melamîlik, 31  
Meydan başı, 46  
Meydanbaşı Mahallesi, 28, 45  
mütevelli, 44, 46, 49, 51, 53, 54, 55, 57

## N

Nakkaş köyü. 42  
Niğdeli Kadı Ahmed. 47  
Nimetullahilik. 13

## O

Orhan. 32, 34  
Orhan Bey. 16  
Orhan Gazi. 15  
Osman. 31, 45, 55  
Osman Gazi. 16, 32  
Osmanlı. 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 52, 59,  
61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72

## Ö

Ömer el-Halveti. 22

## R

Rum Abdalları. 13, 15, 16, 24  
Rum Mehmed Paşa. 6

## S

Safevi. 13, 17, 18  
Sarı Minber. 55  
Selçuklu. 5, 15, 24, 32, 47, 59, 63, 64  
Selçuklular. 5, 13, 24, 28, 29, 30, 31, 44, 68, 72  
seyyid. 10, 27, 48  
Seyyid Muhammed en-Nettâ. 21  
spor. 38  
Sulucakarahöyük. 15, 16  
Sühreverdilik. 31  
Sünnî. 10, 12, 18, 26, 31

## Ş

Şeyh Edebalı. 16  
Şeyh Safiyüddin. 17  
Şeyh Saltuği. 54  
Şeyh Saltuği Zâviyesi. 53  
Şeyh Şahabeddin. 47, 48, 49, 55, 60  
Şeyh Şahabeddin Zâviyesi. 50  
Şeyh Yusuf. 55, 56, 57  
Şibli. 7

## T

Taraklı. 33  
tarikât. 11, 32, 68  
tasavvuf. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 20, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 41, 53  
tekke. 4, 14, 16, 20, 22, 23, 29, 30, 34, 36, 37, 38, 39, 52, 59, 60  
tekkeler. 4, 29, 37, 38  
tevliyet. 45, 50, 51, 52

## Y

Yakub Işık. 53  
Yenice. 41, 42  
Yeniçeri Ocağı. 16, 19

Yıldırım Bayezid, 6, 21  
Yunus, 55, 57

## **Z**

Zanbasan, 57  
zâviye, 10, 13, 15, 29, 30, 31, 33, 36, 41, 42, 44, 46, 50, 53, 54, 55, 60  
zâviyedâr, 42, 43, 44, 50, 53, 54, 55, 57  
zâviyeler, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39